

Institutt for forsvarsstudier (IFS)

Tollbugt. 10, 0152 Oslo, Norge

Institutt for forsvarsstudier er en faglig uavhengig institusjon som forvaltningsmessig er underlagt Forsvarets skolesenter (FSS), og som står under tilsyn av Rådet for forsvarsstudier med representasjon fra Forsvarets overkommando, Forsvarsdepartementet, Forsvarets høgskole og Universitetet i Oslo. Instituttet driver forskning innenfor tre områder: Militærteori og strategiske studier, norsk sikkerhetspolitikk, forsvarpolitikk og forsvarskonsept, og internasjonale konflikt- og samarbeidsmønstre.

Direktør: Professor Rolf Tamnes

Forsvarsstudier tar sikte på å være et forum for forskningsarbeider innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunkt som kommer til uttrykk i publikasjonen, står for forfatterens egen regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med samtykke fra forfatteren.

Redaktør: Knut Amund Surlien

Norwegian Institute for Defence Studies (IFS)

Tollbugt. 10, N-0152 Oslo, Norway

Institutt for forsvarsstudier - Norwegian Institute for Defence Studies is an independent institute administratively attached to the Norwegian Defence Education Centre. Its activities are supervised by the Council for Defence Studies, composed of representatives from the Defence Command, the Ministry of Defence, the National Defence College, and the University of Oslo. The Institute conducts independent research on military theory and strategic studies, on Norwegian defence and security issues, and on international patterns of conflict and cooperation.

Director: Professor Rolf Tamnes

Forsvarsstudier - Defence Studies - aims to provide a forum for research papers within the field of activities of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction, wholly or in part, of the contents.

Editor: Knut Amund Surlien

Trykk: Hamtrykk A/S

ISSN 0333-3981

US Navy i norske farvann 1939–1949

Tor Jørgen Melien

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	3
Forord.....	5
Forkortelser.....	7
Innledning.....	9
US Navy i norske nærområder 1939–1945?.....	11
Atlantehavsflåten trekker østover	11
Atlantehavsflåten – en støtte til Home Fleet?	16
Ishavskonvoiene begynner og	
<i>USS Washington</i> opererer på norskekysten	18
Nye slagskip til Scapa Flow – jakten på <i>Tirpitz</i>	24
Amerikansk angrep på norskekysten.....	29
Ishavskonvoiene	35
Amerikansk støtte til Home Fleet.....	37
Annen type sjømakt – luftmakt og støtte til gerilja?.....	38
Strategisk luftmakt som bidrag til sjøoperasjoner?	38
Andre bidrag fra US Navy og USAAF	41
Roosevelts personlige interesse for US Navy og	
Norge – den tapte mulighet for US Navy?.....	42

Norges frigjøring:	
Britisk ledelse og fraværende US Navy?.....	46
8. mai – kapitulasjon uten amerikansk deltakelse?	46
Interessert eller ikke? US Navy og nordområdene 1946–1949.....	
USAs utenrikspolitikk 1945–1950.....	49
US Navy tilbake – flåtebesøk i Bergen 1948	50
En rolig del av Europa – US Navys fravær i norske sjøområder og Arktis 1946–49?	51
De første amerikanske undervannsbåter på kaldkrigsoppdrag langs norskekysten	54
Oppsummering.....	55
Konklusjon: Strategiske forhold, US Navy og Norge	
Kilder	
Arkiver (utrykte primærkilder).....	63
Trykte primærkilder	63
Trykt litteratur.....	64
Tre standardverk	67
Summary	
Kart over USS Tusks seilas høsten 1954	

Forord

Denne studien vil forhåpentlig gi et maritimt bidrag til å forstå strategiske forhold som var knyttet til Norge i perioden 1939-1949, og US Navys operasjoner i norske farvann. Jeg vil takke Øivind Berntzen Armann, Knut Amund Surlien og Olav Riste for å ha gjennomgått tidligere utkast til denne studien. Videre ønsker jeg å takke John Hattendorf og Geir Nordstrand for innsiktsfull informasjon.

Tor Jørgen Melien
Oslo, juni 2002.

Forkortelser

Broiler	US Emergency War Plan for 1948
CAP	Combat Air Patrol
CinCNELM	Commander in Chief Naval Forces Atlantic and Mediterranean (1947-60)
COM NAVEU	Commander Naval Forces Europe (US Navy)
D/F	Direction Finder
Doublestar	US Emergency War Plan for 1948-49 (tidligere Halfmoon), Canada: Bullnose, UK: Speedway
ETOUSA	USAs European Theatre of Operations
GIUK	Greenland-Iceland-United Kingdom
GUPPY	Great Underwater Propulsion Project
LCV(P)	Landing Craft Vehicle (Personnel)
MAKEFAST	USAs plan for strategisk bombing, 1946.
NAT	North Atlantic Treaty, 1949, senere NATO.
OEEC	Organization of European Economical Cooperation
OSS	Office of Strategic Services
Pincher	US strategic planning documents, 1946
RCN	Royal Canadian Navy
RPG	NATO regional planning groups
SAC	US Strategic Air Command (1947-92)
SACLANT	NATO Supreme Allied Commander, Atlantic (1952-)
SHAEF	Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Forces (Europe, 1943-45)

SIS	Special Intelligence Service (MI 6)
SLOC	Sea Lines of Communication
TF	Task Force
TG	Task Group
USAAF	US Army Air Force
USAF	US Air Force
USN	US Navy

Innledning

Den amerikanske marinens (US Navys) operasjoner i norske nærrområder under andre verdenskrig er i liten grad blitt omtalt og analysert. Den umiddelbare etterkrigstid er behandlet av noen få norske forskere. Den kalde krigen er derimot blitt behandlet på bred basis av flere norske forskere. I det følgende vil perioden fra 1939 til 1949 bli behandlet samlet.

Denne studien vil søke å vise i hvilket omfang US Navy opererte i de norske farvann og nærrområder, og drøfte bakgrunnen for det amerikanske engasjementet. Hensikten er å bidra til en mer helhetlig forståelse for de strategiske forhold som berørte Norge i disse årene, samt gi noe av bakgrunnen for den kalde krigen og Norge. Hovedinnretningen i denne studien har først og fremst vært å sette sammen det puslespillet som US Navys ulike deployeringer til norske nærrområder representerte, og ikke en bred gjennomgang av overordnede politiske og strategiske forhold. Den amerikanske sjømakten omfattet ikke bare fartøyene fra US Navy, men også bygging og avgivelser av marinefartøyer til Storbritannia, eksil-Norge og Sovjet-Unionen under verdenskrigen. Den amerikanske handelsflåten og bruk av amerikanske flystyrker mot sjømål var også en del av sjømakten. Studien vil ta for seg de nevnte sider ved sjømakten USA og US Navy i særdeleshet.

I omtalen av de enkelte operasjoner er det avslutningsvis innarbeidet enkelte skissemessige militære analyser.¹ Norsk-amerikanere og den norsk-amerikanske dimensjon vil ikke bli drøftet inngående, men dette er et underliggende forhold når amerikansk engasjement overfor det okkuperte Norge eller etterkrigstidens Norge skal forklares. I dette ligger også aktører som ønsket å engasjere US Navy i norske farvann.

¹ Ethiske eller moralske forhold vil ikke bli behandlet i studien. Å utsette norske sivile for tap som følge av alliert krigføring var ikke en hyggelig side ved krigen. Forhold som berøres er behandlet av andre, se for eksempel Olav Riste, *London-Regjeringa I-II*, Oslo 1973 og 1979.

US Navy i norske nærområder 1939–1945?

Atlantehavsflåten trekker østover

Utbruddet av storkrigen i Europa høsten 1939, og de tyske ubåtangrepene i Atlanteren dannet bakgrunnen for økt amerikansk sjømilitært engasjement østover i Atlanteren. US Navy utøvet etterhvert en mer operativ, og fremskutt tilstedeværelse i Atlanteren. For eksempel opprettet amerikanerne en nøytral sone langs kysten på 300 nautiske mil, og nøytralitetspatroljer.

Grønlandske myndigheter ba om amerikansk beskyttelse, og på årsdagen for den tyske okkupasjonen av Danmark ble det undertegnet en protektoratavtale mellom den danske minister og de amerikanske myndigheter i Washington. Disse formelle forhold la grunnlaget for et aktivt amerikansk nærvær på Grønland. Den amerikanske kystvakten iverksatte patruljering fra 1. juli.² Et kystartilleriforsvar ved en kryolitt-gruve ble etablert tidlig. Amerikanernes militære tilstedeværelse ble styrket ved å anlegge radio- og rapporteringsstasjoner og flybaser på Vest-

² Ernest J. King i *The War Report*, s. 478 f. og s. 481. *The War Report of General of the Army George C. Marshall, General of the Army Henry H. Arnold, Fleet Admiral Ernest J. King*, New York 1947. *Foreign Relations of the United States 1945 Vol IV*, Washington, 1968, s. 574-582, omtaler forholdet USA-Grønland under andre verdenskrig.

Grønland.³ Deretter utvidet tilstedeværelsen seg også til østkysten.

Den 18. april 1941 utvidet amerikanerne sikkerhetssonen østover til 30 grader vest⁴ for å redusere de byrdene britene hadde med å kontrollere Nord-Atlanteren. De første amerikanske senkningene skjedde imidlertid i Sør-Atlanteren. Noe senere ble to amerikanske Liberia-registrerte fartøy senket i sikkerhetssonen. Tidlig i september angrep en tysk ubåt destroyeren *Geer (DD-145)*⁵ da fartøyet seilte mot Island. I motsetning til hva som ble opplyst den gang,⁶ ble det senere kjent at dette kunne tolkes som en amerikansk provokasjon. I over tre timer forfulgte *Geer* den tyske ubåten med sonarkontakt inntil ubåten åpnet ild. Med denne hendelsen som grunnlag ga Roosevelt amerikanske orlogsfartøyer fullmakt til å åpne ild på "shoot on sight"⁷; skipssjefene fikk direktiv om å angripe ubåter på generelt grunnlag. I sikkerhetssonen var det nå bare et tidsspørsmål før nye sammenstøt kom til å skje. I oktober fikk US Navy sine første destroyertap i Atlanteren, *Kearny (DD-432)* og *Reuben James (DD-245)* ble torpederte⁸ i Nordøst-Atlanteren.⁹ US Navy var aktivt med på britisk side i søket etter Bismarck i mai 1941.¹⁰ Krysseren *Augusta (CA-31)* overvåket Danmarkstredet i oktober samme år¹¹ og en amerikansk slagstyrke (TG 7.5) ble satt inn i områdene ved Island som en sikkerhet i tilfelle av at

³ NARA. RG 38 World War II Action and operations reports, box 331. Aerological officer, patrol wing seven. Serial none. 27 Aug 41. Reconnaissance report.

⁴ Werner Rahn i Band 6, *Der globale Krieg*, Stuttgart 1990, s. 281. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Deutsche verlags-anstalt.*

⁵ Første gangen et fartøy fra US Navy omtales, presenteres typebetegnelse og nummer på fartøyet.

⁶ Se f. eks. Ernest J. King i *The War Report*, s. 482.

⁷ King i *The War Report*, s. 482.

⁸ Foster Rhea Dulles, *The United States since 1865*, New York 1971, s. 435 f. og Georg W. Baer, *One hundred years of Sea Power*, California, 1994, s. 162.

⁹ Sør for Island og vest for Irland.

¹⁰ Martin Gilbert, *Finest Hour*, London 1983, s. 1093.

¹¹ L. of C. E.J. King box 8, USS *Augusta* Oct 10 1941.

tyske overflatefartøyer ville søke å bryte seg inn i Atlanteren. Styrken bestod av slagskipene *Idaho (BB-42)*, *Mississippi (BB-41)* og *New Mexico (BB-40)* under kontreadmiral R. C. Giffen med støtte av krysserne *Wichita (CA-45)* og *Tuscaloosa (CA-37)*, og ble først oppløst etter at USA formelt ble dratt inn i verdenskrigen.¹²

På grunnlag av informasjon fra den britiske etterretningstjenesten og resultatene av kodeknekkingsarbeidet (*ULTRA*) var Churchill fra slutten av mars og utover overbevist om at Russland ville bli angrepet sommeren 1941,¹³ og Churchill gjorde sitt beste for å engasjere amerikanerne i Nord-Atlanteren.¹⁴ Island kunne bli en viktig brikke i å støtte Sovjet-Unionen.¹⁵ Den 27. mars utvidet Hitler stridssonen for de tyske ubåter til også å dekke områdene rundt Island.¹⁶ For USA og Storbritannia ble det viktig å styrke kontrollen over Island fremfor Azorene og Kapp Verde-øyene.¹⁷ Uansett scenario anså amerikanerne det viktig å etablere kontroll over Island for å støtte Storbritannia. Amerikanerne antok at Sovjet-Unionen ville tape krigen inne få måneder, og at Atlanteren ville bli hovedfokus videre i krigen.¹⁸ I mai besluttet derfor Roosevelt at en amerikansk overtakelse av Island skulle iverksettes¹⁹ og en eventuell invasjon av

¹² NHC. Faktaark USS *Wichita* og USS *Tuscaloosa*.

¹³ Francis Harry Hinsley, *British Intelligence in the Second World War*. Vol. One, Cambridge 1979, s. 450 ff.

¹⁴ Churchill tok flere ganger opp behovet for å engasjere US Navy i Atlanteren og operasjoner knyttet til Middelhavet (Francis Loewenheim, Harold D. Langley, Manfred Jonas, *Roosevelt and Churchill. Their Wartime Correspondence*, New York 1975, s. 95 f., 100, 115 f.)

¹⁵ Rahn i *Der globale Krieg*, s. 285.

¹⁶ Michael T. Corgan, *Den amerikanske presidentmakten och det västra halvklotet. Bakgrunden till USA:s ockupation av Island den 7 juli 1941*. Nordens hus 1993, s. 13.

¹⁷ Gerhard Schreiber i *Der Mittelmeerraum und Südosteuropa*, Stuttgart 1984 s. 525. *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Deutsche verlags-anstalt*. Overtakelse av de portugisiske øyene var en viktig opsjon om Hitler valgte å angripe gjennom Spania.

¹⁸ Rahn i Timothy J. Runyan og Jan M. Copes, *To Die Gallantly, The Battle of the Atlantic*, Boulder 1994, s. 12.

¹⁹ Corgan, *Den amerikanske presidentmakten*, s. 11 og 14 f.

Azorene skulle utgå eller avventes.²⁰ Den 14. juni ble imidlertid den "vestlige hemisfære" utvidet fra 30 til 26 grader vest slik at dette inkluderte også Azorene.²¹ *Task Force 19 (TF 19)*, bestående av slagskipene *New York (BB-34)* og *Arkansas (BB-33)*²², støttet av to kryssere, 13 destroyere og 8 støttefartøyer, med 1. marineinfanteribrigade (US Marines) ombord, ankom Reykjavik 7. juli 1941 – etter seilas fra Argentia. Marineinfanteriet erstattet de britiske styrker på Island. Utenlandsoperasjonen var USAs første under andre verdenskrig, og skjedde før krig var erklært med Tyskland.²³ Året etter ble marineinfanteriet erstattet av enheter fra Den amerikanske hæren.²⁴

Det amerikanske "Cash and Carry" prinsippet²⁵ ble fraveket fra og med juni måned. Fra da av seilte amerikanske skip med krigsmateriell direkte til Storbritannia eller Middelhavsområdet.²⁶ Låne- og leieavtalen for levering av krigsmateriell til britene ble godkjent i lovs form 11. mars 1941. Materiellet måtte avleveres på en sikker måte. Med denne begrunnelsen begynte US Navy fremskutt eskortering i Atlanterhavet.²⁷ I midten av juli etablerte amerikanerne et konvoisystem fra USA til Island. Under Placentia-møtet med Roosevelt høsten 1941 ble det synliggjort for Churchill at presidenten ønsket å trekke USA mer aktivt med på en automatisk måte gjennom oppståtte "hendelser", fremfor å be kongressen om flere fullmakter på forhånd, noe som i praksis var vanskelig.²⁸ Alle skipssjefer i US Navy som senket en ubåt "would have his action approved" uttalte

²⁰ Gilbert, *Finest Hour*, s. 1161.

²¹ Rahn i *Der globale Krieg*, s. 284.

²² NHC. Faktaark om *USS New York* og *USS Arkansas*.

²³ King i *The War Report*, s. 481.

²⁴ King i *The War Report*, s. 72.

²⁵ Etablert 1937.

²⁶ Schreiber i *Der Mittelmeerraum* s. 523.

²⁷ Benjamin D. Rhodes, *United States Foreign Policy in Interwar Period 1918-1941*, London 2001, s. 175 f. Gilbert, *Finest Hour*, s. 1131 f.

²⁸ Rahn i Runyan og Copes, *To Die Gallantly*, s. 16.

admiral Stark til Churchill.²⁹ Første september fikk US Navy tillatelse til å eskortere handelsskip fra alle aktuelle nasjoner.³⁰ Fra og med denne måneden delte US Navy og Den kanadiske marine (RCN) på ansvaret for konvoiene mellom Newfoundland og Island.³¹

USA festet i samme periode grepet på Grønland og Island. Dette styrket betingelsene for forsvar av egen kyst, sjøverts forbindelseslinjer (SLOC)³² til Storbritannia, og sikring av området øst og vest for Island mot inngripen fra tyske overflatefartøyer. Island var også base for anti-ubåt fly til støtte for SLOCene i Atlanteren. Høsten 1940 bestod Atlanterhavsskvadronen av bare fire gamle slagskip, ett hangarskip, en krysserdivisjon og en destroyerskvadron.³³ I Atlanteren ekspanderte US Navy fra nøytralitetspatruljer og oppøving,³⁴ og ble omgjort til den amerikanske atlanterhavsflyte (senere Den andre flåte) med admiral E. J. King som sjef.³⁵ Atlanterhavsflyten ble gjort kampklar med fire Tfer (*Task Forces*) og "patrulje"-konseptet ble forlatt i mars.³⁶ I juni ble flåten ytterligere styrket ved overføringen fra Stillehavet av tre slagskip, ett hangarskip, fire kryssere og 18 destroyere.³⁷

Selv om US Navys fartøyer ikke opererte i norske nærrområder i begynnelsen av krigen, seilte enkeltoffiserer på britiske

²⁹ Gilbert, *Finest Hour*, s.1160 og 1168. Ref. Naval Plan 4. Godkjent av Roosevelt og Churchill i August 1941. Hver amerikansk konvoi skulle ha eskorte på ett hovedskip/krysser og fem destroyere fra US Navy. Se også King i *The War Report*, s. 557 og 559.

³⁰ Stephen W. Roskill, *The War at Sea*, London Vol I 1954, s. 612 f.

³¹ Milner i Runyan og Copes, *To Die Gallantly*, s. 126.

³² SLOC - *Sea Lines of Communication*: Sjøverts forbindelseslinje, i praksis seilaser konvoiene gjorde.

³³ Eric Larrabee, *Commander in Chief*, London 1987, s. 158.

³⁴ King i *The War Report*, s. 479.

³⁵ King i *The War Report*, s. 507. United States Atlantic Fleet opprettet 1. februar 1941.

³⁶ Larrabee, *Commander in Chief*, s. 159.

³⁷ Rahn i *Der globale Krieg*, s. 281.

marinefartøyer. Offiserer fra US Navy mønstret på Royal Navy for å lære og rapportere erfaringer tilbake til USA.³⁸

Atlantehavsflåten – en støtte til Home Fleet?

Den overordnede strategiske målsetting for USA og Storbritannia var å slå Tyskland først, deretter Japan. Grunnlaget for denne strategiske beslutningen trakk amerikanerne alt i slutten av 1940.³⁹ Dette var i tråd med konklusjonen i hovedplanen, *Plan Dog*, som var utarbeidet av marinestaben under ledelse av admiral H. R. Stark og fremmet 4. november 1940. Strategien var også i overensstemmelse med Churchills anbefaling i brev til presidenten 8. desember.⁴⁰

Stabssamtalene mellom de to landene konkluderte med det samme tidlig i 1941, nær et år før angrepet på Pearl Harbor. Konklusjonen til denne såkalte *ABC-1* konferansen i Washington ble senere bekreftet under møtet mellom Churchill og Roosevelt i desember samme år (Arcadia-konferansen). Storbritannia og Sovjet-Unionen kunne ikke vente på at krigen først ble endelig vunnet i Stillehavet.⁴¹ De var avhengige av USAs industrielle og etterhvert militære bidrag. Destroyer-mot-base avtalen fra september 1940 omfattet overføring av 50 eldre destroyere fra USA til Storbritannia.⁴² Senere ble låne-leie-avtalen inngått, noe som gjorde det mulig å overføre blant annet moderne eskortefartøyer.

Spørsmålet blir derfor hvorfor US Navy ikke var mer i norske nærrområder når først den strategiske prioriteten var Europa? Selv om hovedbeslutningen var tatt, ble det i praksis vanskelig å avgjøre hvor mye av den begrensede militærmakten man rådde

³⁸ John Hattendorf i John H. Wellings og John B. Hattendorf, *On his Majesty's Service*, Newport, 1983, s. v-ix.

³⁹ Rahn i Runyan og Copes, *To Die Gallantly*, s. 8.

⁴⁰ Schreiber i *Der Mittelmeerraum*, s. 516 ff.

⁴¹ Maurice Matloff, *Allied Strategy in Europe, 1939-1945* i Peter Paret, *Makers of Modern Strategy*, New Jersey 1986, s. 683 f, og Piers Brendon, *Winston Churchill - a brief life*, London 2001, s. 169.

⁴² King i *The War Report*, s. 480.

over som skulle fordeles henholdsvis til Stillehavet og Atlanterhavet. Atlanterhavsforbindelsen måtte holdes som første prioritet om Storbritannia skulle kunne fortsette å slåss. Dette var absolutt avgjørende.⁴³ For øvrig presset US Navy på for å få overført mest mulig militærmakt til Stillehavet.⁴⁴ I praksis la USA opp til å støtte *SLOCen*⁴⁵ over Atlanteren best mulig, der nest støtte invasjonstyrken som skulle landsettes i Europa. Siden landgangen i Nord-Frankrike først fant sted i 1944, avgrenset US Navy seg til å støtte invasjonene i Middelhavsområdet i de to foregående år.

Våren 1942, etter det svære amerikanske tapet ved Pearl Harbor, var situasjonen meget kritisk i Stillehavet. US Navy var meget underlegen og hadde behov for å overføre enheter fra atlantehavsflåten til Stillehavet. USAs atlantehavsflåte hadde begrenset med fartøyer. Av de få slagskipene som var tilgjengelig, som følge av tapene ved Pearl Harbor, var det nyeste bygget i 1923.⁴⁶ Antall hangarskip var få og ble prioritert til Stillehavet. Å støtte Royal Navy i Europa var derfor meget vanskelig inntil de nye fartøyene etterhvert begynte å bli sjø satt. Konsekvensen av dette ble at hoveddelen av den amerikanske overflateflåten, med unntak av eskortefartøyer, ble satt inn i Stillehavsområdet. Det samme ble alle undervannsbåtene.

Admiral King uttalte under et møte i den amerikanske krigsledelsen at "there was a difference of opinion between the *US Chiefs of Staff* and the British on the adequacy of forces for the Pacific" og at det etter hans mening alltid ville være slik.⁴⁷ Det amerikanske hovedsynet var å ta ondet ved roten og angripe Tyskland så snart som mulig gjennom en hovedlandgang i Vest-Europa.⁴⁸ Britene, og særlig Churchill argumenterte for en

⁴³ King i *The War Report*, s. 513. Matloff, *Allied Strategy in Europe*, s. 679 og 683 f.

⁴⁴ Loewenheim, *Roosevelt and Churchill*, s. 27 og 32.

⁴⁵ King i *The War Report*, s. 513.

⁴⁶ Slagskipet *USS West Virginia*. Gardiner, 1992, s. 25.

⁴⁷ Larrabee, *Commander in Chief*, s.188.

⁴⁸ Allard i Runyan og Copes, *To Die Gallantly*, s. xviii og xix.

perimeterstrategi, altså å svekke Tyskland indirekte særlig gjennom dyppgående operasjoner i Middelhavsområdet og delvis Det indiske hav.⁴⁹ Dette var de amerikanske militære ledere i mot. General Marshall fryktet spredning av militære ressurser.⁵⁰ Den amerikanske skepsis og forbauselse over den britiske perimeterstrategien var tydelig under Placentia-møtet i august 1941.⁵¹

Vi skal se på i hvilken grad USA likevel støttet den britiske hjemmeflåten i Scapa Flow (Home Fleet) og dermed avklare om amerikanske marinefartøyer var i norske nærområder.

Ishavskonvoiene begynner og *USS Washington* opererer på norskekysten

Konvoiene til Murmansk og Arkhangelsk var viktige først og fremst politisk,⁵² og lite militærstrategisk, som vi skal se senere. Konvoiene bidro til å befeste alliansen mellom de vestlige makter og Sovjet-Unionen slik at den holdt krigen ut.

Det vil føre for langt i denne studien å gjennomgå Ishavskonvoiene i detalj. Spørsmålet er hvilke omfang den amerikanske støtten hadde, og hva som var den direkte bakgrunnen for den. Britene påbegynte konvoiering til Sovjet-Unionen i august 1941. Sjefen for Home Fleet hadde den overordnede operative ledelse av Ishavskonvoiene.

ABC-1 delte ansvarsområdene til havs over hele kloden mellom britisk og amerikansk ledelse. Det ble besluttet at britene hadde det sjømilitære ansvaret for det østlige Atlanterhav nord

⁴⁹ Se blant annet Brendon, *Winston Churchill*, s. 170. En annen perimeterstrategi var Churchills ønske om å realisere Jupiter-operasjonen for å etablere et brohode i Kirkenes- Luostari - området (Loewenheim, *Roosevelt and Churchill*, s. 29, 32, 220, 224 og 226 og Gerd Nyquist, *Bataljon 99*, Oslo 1981, s. 22).

⁵⁰ Loewenheim, *Roosevelt and Churchill*, s. 22.

⁵¹ Horst Boog i *Der globale Krieg*, s. 281

⁵² Arnold Hague, *The Allied Convoy System 1939-1945*, St. Catharines, Ontario, 2000, s. 187.

for Azorene og nordområdet. Følgelig var de norske nærområdene et britisk ansvarsområde under den andre verdenskrig.⁵³

Tirpitz med eskorte anløp Trondheim 16. januar 1942. Fartøyet fikk Norge som base helt frem til det ble senket i slutten av krigen.⁵⁴ Fartøyet ble en permanent overflatetrussel mot de allierte konvoier i Atlanteren og Ishavet. Generaladmiral Boehm⁵⁵ anså at det tyske forsvaret av Norge stod på "leirfötter", og alle de store tyske overflatefartøyer ble beordret til Norge i løpet av våren 1942.⁵⁶ De tyske luftstridskrefter ble forsterket i Nord-Norge.⁵⁷ På grunn av overflatetrusselen fra *Tirpitz*, *Scharnhorst* og mindre tyske fartøyer, insisterte sjefen for den britiske marine på at tre slagskip av King Georg V-klassen skulle bli holdt i beredskap i hjemmefarvannene slik at *to* til enhver tid var operasjonsklare.⁵⁸

Etter kontakt mellom Churchill og Roosevelt iverksatte britene våren 1942 en operasjon for å frigjøre Madagaskar fra Vichy-regimets kontroll. Churchill drev operasjonen igjennom mot egne militære rådgivere.⁵⁹ Royal Navy avga flåteenheter fra Gibraltar (*Styrke H*) for å iverksette operasjonen. Britene ønsket at fartøyer fra US Navy skulle erstatte de enhetene Royal Navy skulle avgi til operasjonen mot Madagaskar, og Churchill konkretiserte dette til ett hangarskip, to slagskip, kryssere og destroyere i brev til Roosevelt 14. mars 1942. To dager senere svarte presidenten bekreftende. Men de amerikanske fartøyene ble beordret til Home Fleet, ikke til *Styrke H* slik Churchill opprinnelig ønsket.⁶⁰

⁵³ Sean M. Maloney, *Securing Command of the Sea, NATO Naval Planning 1948-1954*, Annapolis 1995, s. 8, 10 og 11. Hague, *The Allied Convoy System*, s. 188.

⁵⁴ John Sweetman, *Tirpitz Hunting the Beast*, Annapolis 2000, s. 12.

⁵⁵ Kommandierende Admiral Norwegen.

⁵⁶ Rahn i *Der globale Krieg*, 1990, s. 406.

⁵⁷ Rahn i *Der globale Krieg*, 1990, s. 412.

⁵⁸ Sweetman, *Tirpitz*, 2000, s. 10.

⁵⁹ Brendon, *Winston Churchill*, London 2001, s. 173.

⁶⁰ Loewenheim, *Roosevelt and Churchill*, s. 193 f.

US Navy avga TF 39 som støtte til Home Fleet og dekningsstyrke til Ishavskonvoiene. Styrken bestod av ett av USAs to nye slagskip *Washington* (BB-56, flaggskip), hangarskipet *Wasp* (CV-7), de tunge krysserne *Wichita* og *Tuscaloosa* og 8. destroyerskvadron.⁶¹ Den andre nye slagskipet, *North Carolina* (BB-55), ble forberedt på å bli overført til Stillehavet våren 1942, men ble værende i Atlanteren for å kunne delta i en eventuell operasjon mot *Tirpitz*.⁶² TF 39 avgikk Casco Bay i slutten av mars til Scapa Flow.⁶³ Like etter presset Churchill på overfor Roosevelt for å få avgitt *Wasp* til Middelhavet fordi situasjonen var kritisk der. *Wasp* ble sendt på to unnsetningsoppdrag til Malta og unngikk dermed operasjoner ved norskekysten. I juni ble *North Carolina* og *Wasp* overført til Stillehavet.⁶⁴

Etter anløpet av TF 39 til Scapa Flow ble den amerikanske styrken betegnet TF 99 og ledet av kontreadmiral R. C. Giffen. TF 99 deltok i øvinger med britiske enheter og hadde *Tuscaloosa* på patrulje i Danmarkstredet, deretter *Wichita*. TF 99 hadde ett tokt til Island som sikret avgangen for konvoiene PQ 15 og PQ 16 til Murmansk og returkonvoiene QP 11 og QP 12.⁶⁵ Seilasen til Island startet meget dramatisk da en britisk destroyer ble delt i to som følge av en kollisjon med et britisk slagskip. Synkeminedetonasjonene påførte *Washington* noen mindre skader på blant annet radarutstyret.⁶⁶

Avgivelse av *Washington* til Home Fleet ble behørlig markert med inspeksjon av kong Georg VI den 7. juni 1942.⁶⁷ Dette var

⁶¹ NHC. Faktaark om *USS Washington*. Destroyere: *USS Wainwright* (DD-419), *USS Lang* (DD-399), *USS Sterrett* (DD-407), *USS Wilson* (DD-408), *USS Plunkett* (DD-431), og *USS Madison* (DD-425). I mai ble *USS Sterrett* erstattet av *USS Mayrant* (DD-402). Også *USS Rotman* (DD-456) og *USS Emmons* (DD-457) skulle senere inngå i TF 99.

⁶² NHC. Faktaark om *USS North Carolina*.

⁶³ NHC. Faktaark om *USS Washington*.

⁶⁴ Stephen W. Roskill, *The War at Sea*, London Vol II 1956, s. 59.

⁶⁵ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 188. PQ 16 seilte fra Reykjavik 21. mai 1942.

⁶⁶ NHC. Faktaark om *USS Washington*.

⁶⁷ D.H. Lippman, *World War II pluss 55*, i www.washington.com

første gangen siden sist krig at et amerikansk fartøy anløp britisk havn og ble lagt under britisk kommando. I månedsskiftet juni-juli opererte *Washington* og to destroyere som en del av den britiske hoveddekningsstyrken for Ishavs-konvoiene, mens krysserene *Tuscaloosa*, *Wichita* og de to destroyere *Rowan* (DD-405) og *Wainwright* inngikk i en lettere dekningsstyrke av fire kryssere og tre destroyere.⁶⁸ Konvoien PQ 17 seilte østover til Sovjet-Unionen, mens QP 13 returnerte til de britiske øyer.⁶⁹

Hoveddekningsstyrken skulle gripe inn for å avgjøre slaget om krysserstyrken ble angrepet. Krysserstyrkens hovedoppgave var å få konvoien trygt igjennom området. I tilfelle angrep skulle styrken trekke fienden unna konvoien og forsinke angrepet slik at hoveddekningsstyrken kunne gripe inn.

Washington opererte sammen med hangarskipet *Victorious* og slagskipet *Duke of York*, to kryssere og 14 destroyere.⁷⁰ Styrken ble 1. juli angrepet av FW-200 Condor-fly fra Norge.⁷¹ Hoveddekningsstyrken opererte deretter mellom Jan Mayen og Svalbard. Dekningsstyrken sørget for at QP 13 returnerte trygt til de britiske øyer,⁷² mens den opererte for langt vest til å kunne delta i den avsluttende seilasen til PQ 17. På grunn av manglende verftskapasitet på Kola var det ikke aktuelt å seile slagskip og kryssere særlig øst av Bjørnøya. Også luft-, mine- og ubåtfare, samt begrenset operasjonsrom mellom iskanten og Kola-halvøyen i de østlige farvann var forhold som ble tillagt vekt. Krysserstyrken med blant annet *Tuscaloosa* og *Wichita* eskorterte PQ 17 sørøst av Hopen, før den ble beordret vestover igjen i full fart.⁷³

⁶⁸ Roskill, *The War at Sea*, Vol II, s. 134 og s.136.

⁶⁹ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 188.

⁷⁰ Roskill, *The War at Sea*, Vol II, s.136.

⁷¹ NHC. Faktaark om *USS Washington*.

⁷² Seks skip ble minesprengt ved Kola, derav fire amerikanske før PQ 13 begynte returseilasen (Hague, *The Allied Convoy System*, s. 190).

⁷³ David Irving, *The destruction of convoy PQ 17*, London 1968, 172 f.

Under PQ 17s seilas østover den 2. juli skjøt *Rowan* ned et tysk fly.⁷⁴ Første hovedangrepet fra luften mot PQ 17 fant sted to dager senere. *Wainwright* greide å stanse første angrepsbølge av Heinkel He 111 med torpedoer.⁷⁵ Under det videre angrepet greide igjen *Wainwright* å holde en betydelig del av de angripende fly på avstand, men konvoien mistet likevel tre skip. Kodeknækkingen (*ULTRA*) avdekket at den tyske hovedstyrken med *Tirpitz* i spissen hadde nådd Alta-fjorden.⁷⁶ Konvoien ble derfor oppløst klokken 22.15 om kvelden av frykt for angrep fra *Tirpitz*. PQ 17 fikk en velkjent og tragisk skjebne, av 39 skip gikk 24 ned.⁷⁷ Av disse var henholdsvis 22 og 15 amerikanske. *Tirpitz*, *Admiral Scheer* og *Admiral Hipper* utløp riktignok fra Altafjord med sju destroyere 5. juli, men tørnet etter ordre. Allierte undervannsbåter oppdaget styrken, men rapporteringen ble fanget opp av tyskerne. Tilstedeværelsen av de to allierte dekningsstyrkene bidro til den tyske avgjørelsen.⁷⁸ Den tyske marineledelse ønsket ikke å risikere tap av store overflatefartøy. Fly og ubåter kunne utføre vellykkede angrep mot de allierte handelsskipene.⁷⁹ Avgjørende var det også at Hitler hadde gitt direktiv om å ikke ta større risiko som følge av tidligere tap av overflatefartøy, og den sjømilitære ledelse la ned et direkte veto mot å engasjere en alliert hovedstyrke.⁸⁰

Britene stanset konvoiene til Murmansk som følge av katastrofen med PQ 17⁸¹ og de utfordringer den lyse årstiden ga i nordområdet. Admiral King trakk *Washington* tilbake fra Europa, slik han alt hadde gjort med *Wasp*. Amerikanerne var skuffet over britenes ineffektivitet rundt Norge, og admiral King

⁷⁴ NHC. Faktaark om *USS Rowan*.

⁷⁵ Irving, *The destruction of convoy PQ 17*, s. 106 ff.

⁷⁶ Sweetman, *Tirpitz*, 2000, s. 38.

⁷⁷ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 135.

⁷⁸ Sweetman, *Tirpitz*, 2000, s. 38.

⁷⁹ Rahn i *Der globale Krieg*, s. 414.

⁸⁰ Roskill, *The War at Sea*, Vol II, s.135 ff.

⁸¹ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 190.

uttrykte senere mistillit til det britisk-amerikanske samarbeidet.⁸²

I påvente av at konvoiene ble gjenopptatt i ly av høstmørket sendte Home Fleet *Tuscaloosa* med 300 tonn last ombord (ammunisjon, radarutstyr, sanitetsmateriell, torpedoer m.v.) til Murmansk støttet av fem destroyere, derav to amerikanske (*Operation Easy Unit*).⁸³ Destroyerne hadde hver 39 tonn med last om bord.⁸⁴ Den hurtiggående styrken gjennomførte seilasen tur-retur uten tap. I ettertid ble det også kjent at fartøyene som seilte 13. august hadde bakkemannskaper og utstyr for to britiske bombeskvadroner ombord (144 skv. og 455 skv.). Britiske Hampden bombefly sammen med Spitfire for rekognoseringsoppdrag, ble deretter fløyet til Murmansk-området, for så å angripe Alta-området i et forsøk på å slå ut tyske overflateenheter. Dette lyktes imidlertid ikke.⁸⁵

Morison beskrev ishavskonvoiene på denne måten i den offisielle historien til US Navy og den andre verdenskrigen: "During the first half of the Battle of Atlantic the most dangerous and uncomfortable Allied convoy route was that of the PQ-QP convoys between Scotland or Iceland, and the North of Russian ports of Murmansk and Archangel."⁸⁶ I 1942 mistet de 25 tungt eskorterte konvoier 82 skip. De første tre måneder av

⁸² King var på grunnlag av erfaringer fra første verdenskrig motstander av å ha amerikanske fartøyer under britisk kommando. Han var sogar motstander av å ha britiske flåteenheter under amerikansk kommando (Larabee, *Commander*, s. 202). King hadde tjenestegjort i Royal Navy under verdenskrigen og hans syn var preget av dette. Det var også betydelig oppstyr på de amerikanske krysserne da det ble kjent at den britiske ledelsen ville forlate handelsskipene i PQ 17, se Irving, *The destruction of convoy PQ 17*, s.137.

⁸³ En av disse var *USS Rodman*. NHC. Faktaark om *USS Rodman*.

⁸⁴ Samuel Eliot Morison, *The Battle of the Atlantic, September 1939-May 1943*, London 1948, s. 358 ff. *History of United States Naval Operations in World War II*.

⁸⁵ Sweetman, *Tirpitz*, s. 41 f.

⁸⁶ Samuel Eliot Morison, *The Atlantic Battle Won, May 1943-May 1945*, Boston 1956, s. 229. *History of United States Naval Operations in World War II*.

1943, inntil sommerlyset og situasjonen i Atlanteren gjorde at konvoiene ble innstilt, mistet fire konvoier bare ni skip, derav fem amerikanske. I ettertid kan vi fastslå at Ishavskonvoiene ikke var farligere enn andre konvoier sett under ett, men noen av konvoiene ble spesielt hardt rammet. I alt 48 amerikanske handelsskip ble senket i Ishavskonvoiene 1942-1945.⁸⁷

Nye slagskip til Scapa Flow – jakten på *Tirpitz*

USA besluttet på nytt å ikke bare å sende ett, men to av sine nyeste slagskip til Europa.⁸⁸ TF 61 bestående av slagskipene *South Dakota* (BB-57) og *Alabama* (BB-60) og fem destroyere⁸⁹ inn gikk i Home Fleet fra 18. mai til 1. august 1943 under ledelse av kontreadmiral Olaf M. Hustvedt. Hensikten var å gjennomføre aktive operasjoner for å lokke ut og slå tyske marineenheter deployert til Norge.⁹⁰ Hovedmålet var *Tirpitz* som i slutten av mars la seg i base i Altafjorden sammen med *Scharnhorst*.⁹¹ Årsaken til den amerikanske overføringen til Home Fleet skyldtes i hovedsak den planlagte invasjonen av Sicilia i juli 1943 som var krigens største landgangsoperasjon (Selve D-dagen i Normandie var mindre). Home Fleet måtte avgi betydelige ressurser til denne operasjonen og amerikanerne bidro til å kompensere.⁹²

Under seilasen i juni deltok *South Dakota* og *Alabama* i dekningsstyrken da britene med to kryssere og to jagere etterforsynte den norske garnisonen på Svalbard (Operasjon

⁸⁷ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 187ff.

⁸⁸ Fartøyene var operative fra: *North Carolina*-klassen: *USS North Carolina* 9. april 1941 og *USS Washington* 15. mai 1941. *South Dakota*-klassen: *USS South Dakota* 20. mars 1942 og *USS Alabama* 16. august 1942.

⁸⁹ *USS Ellyson* (DD-454), *USS Emmons*, *USS Fitch* (DD-462), *USS Macomb* (DD-458) og *USS Rodman*. *USS Emmons* fikk seile i Home Fleet fra mai 1943 og 22 måneder fremover.

⁹⁰ NARA, RG 38 World War II, Action and operation reports, box 128. RADM O M Hustvedt, USN, Serial 0015, 14 September 1943, Operation with British Forces 18 May-1 August 1943.

⁹¹ Sweetman, *Tirpitz*, s. 50 ff.

⁹² Roskill, *The War at Sea*, Vol II, s. 402.

Gearbox 4).⁹³ Barentsburg ble brukt som kaisted og styrken landsatte 102 norske soldater med materiell fra Hæren og Sjøforsvaret for å videreføre det norske nærværet på øya.⁹⁴

Ved å tråle Norskehavet samtidig som landgangen foregikk i Middelhavet, håpet Home Fleet på at tyske overflateenheter ville prøve seg i kamp. Operasjonene *Camera* og *Governor* ble gjennomført i juli med disponible fartøyer fra Home Fleet,⁹⁵ inklusiv de amerikanske fartøyene som var organisert i TG 92.4. I slutten av måneden ble operasjonen gjentatt, da med støtte fra hangarskipet *Illustrious*.⁹⁶

I begynnelsen av juli seilte *South Dakota* og *Alabama* som dekningsstyrke TG 92.4 fra Island til posisjon midtveis mellom Jan Mayen og Finnmark.⁹⁷ To mindre støttefartøyer (*Camera* og *Governor*) seilte som agn 100 nautiske mil sørvest av norskekysten uten å oppnå kontakt med tyske overflateenheter. Fire tyske Blom & Voss BV 138 patruljefly ble imidlertid skutt ned.⁹⁸ Tyskerne iverksette likevel ingen mottrekk av betydning. På norskekysten måtte imidlertid 83 tyskkontrollerte fartøyer søke havn som følge av operasjonene i begynnelsen av juli. Britene konkluderte med at det var mulig å operere nærmere norskekysten enn tidligere, fordi luftrusselen var blitt mindre. Selv det forholdsvis gamle hangarskipet *Furious* klarte å holde de tyske flyene på avstand.⁹⁹

⁹³ NHC. Faktaark om *USS Alabama*. Roskill, 1960, s. 57.

⁹⁴ Erik Anker Steen, *Norges sjøkrig 1940-1945*, bind VII, 1960, s. 267.

⁹⁵ Home Fleet disponerte blant annet slagskipene *HMS Duke of York*, *HMS Anson*, *HMS Malaya*, og hangarskipet *HMS Furious*. I slutten av måneden brukte Home Fleet *HMS Unicorn* og hangarskipet *HMS Illustrious* (Roskill, 1960, s. 60).

⁹⁶ Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I, London 1960, s. 60.

⁹⁷ 72N24 10Ø38.

⁹⁸ NARA, RG 38 World War II, Action and operation reports, Box 128. RADM O M Hustvedt, USN, Serial 0015, 14 September 1943, Operation with British Forces 18 May-1 August 1943.

⁹⁹ Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I, s. 60. Bjørn Hafsten (red.), *Flyalarm. Luftkrigen over Norge 1939-1945*. Oslo 1991, s. 167.

Før avgivelsen til Home Fleet hadde *South Dakota* deltatt i slaget ved Guadalcanal og deretter blitt reparert i Brooklyn.¹⁰⁰ Etter operasjonene avgikk *South Dakota* og *Alabama* for Stillehavet hvor de skulle delta i flere alvorlig trefninger før krigen sluttet. Dette viser den store strategiske mobiliteten som marinestyrker har. Som erstatning for de to amerikanske slagskipene, seilte de to tunge krysserne *Augusta* og *Tuscaloosa* som del av Home Fleet.¹⁰¹

I februar 1943 var konvoien JW 53 den siste i en serie som seilte til Murmansk.¹⁰² På grunn av de innstilte Ishavskonvoiene våren og sommeren 1943 lå den tyske marine uvirksom i Nord-Norge. Den 20. juni ble de tyske værstasjonene på Svalbard tatt av den britisk-norske operasjonen som brakte norske styrker tilbake til Svalbard. Dönitz besluttet å gi hovedstyrken trening ved å angripe Svalbard 7. september med *Tirpitz*, *Scharnhorst* og ni destroyere.

Alt den 19. oktober ble en ny norsk styrke på 64 soldater og materiell landsatt i Adventfjorden fra *Tuscaloosa* som for anledningen hadde 2 LCV(P) ombord. *Styrke 1* ble ledet av krysseren, som under seilasen ble støttet av destroyeren *Fitch* og tre britiske destroyere.¹⁰³ Under returen tok *Styrke 1* med seg de norske soldatene på Svalbard som hadde unnsuppet det tyske angrepet. Destroyeren *Onslaught* med de evakuerte ombord ble angrepet av to ubåter og slo angrepet tilbake før de andre fartøylene kom til.¹⁰⁴ Ubåttrussel gjorde at *Styrke 1* seilte inn og ut av Isfjorden i sikk-sakk. Styrken ble sikret av en dekningsstyrke (*styrke 2*) med slagskipet *Anson*, krysseren *Norfolk*, seks destroyere og det lette amerikanske hangarskipet *Ranger* (CV-4) som opererte som del av Home Fleet fra 2. oktober til 26.

¹⁰⁰ King i *The War Report*, s. 532-538.

¹⁰¹ Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I, s. 58.

¹⁰² Hague, *The Allied Convoy System*, s. 189.

¹⁰³ Morison, *The Atlantic Battle Won*, 230 f.

¹⁰⁴ Steen, *Norges sjøkrig*, s. 312 f.

november.¹⁰⁵ *Ranger* ble underlagt Home Fleet som erstatning for et skadet britisk hangarskip, og som en følge av ytterligere overføring av britiske enheter til Middelhavet for å støtte operasjonene ved Napoli.¹⁰⁶

I november ble Ishavskonvoiene gjenopprettet. JW 54 A og B seilte til Murmansk og RA 54 A og B returnerte fra Russland.¹⁰⁷ Britene angrep *Tirpitz* med miniubåter og skadene ble alvorlige. Dette, kombinert med senere flyangrep, gjorde at *Tirpitz* opphørte som seilende fartøy. *Scharnhorst* ble senket av enheter fra Home Fleet julen 1943 og *Tirpitz* ble senket av britiske bombefly i november 1944.

Hva hadde skjedd om *Washington* eller de to fartøylene av *South Dakota*-klassen hadde kommet i kamp med *Tirpitz*? Først en kort omtale av *Tirpitz* og de nye amerikanske slagskipene. *Tirpitz* var på 41700 tonn, fullastet på 52600 tonn og med en lengde på 250 meter. Panserbeskyttelsen var på 320, og 145 mm. som skulle motstå 38 cm. projektiler på 20 km. avstand. Hovedskytset var åtte 38 cm. kanoner. For øvrig hadde fartøyet blant annet 12 stk. 15 cm. kanoner og 16 stk. 10,5 cm. kanoner. Farten kunne holdes opptil 30,8 knop, mens normalfarten var på 28 knop.¹⁰⁸

Den tidligere omtalte *North Carolina*-klassen (som *Washington* var en del av) hadde et deplasement på 37500 tonn med 9 stk. 40,6 cm. kanoner, 20 stk. 12,7 cm og en fart på 27,6 knop. Pansringen var imidlertid marginal for å tilfredsstille avtalebegrensningene fra mellomkrigsårene. Om *Washington* hadde kommet i kamp med *Tirpitz* i 1942 ville fartøyet være

¹⁰⁵ NHC. Faktaark om *USS Ranger*. Støttefartøyer for *USS Ranger* fra US Navy var minimum: *USS Ellyson*, *USS Forest* (DD-461) og *USS Hobson* (DD-464). *USS Hobson* eskorterte *HMS Formidable* under en operasjon i november, og støtte til to Ishavskonvoier før retur til USA i desember. NHC. Faktaark om *USS Ellyson*, *USS Forest* og *USS Hobson*.

¹⁰⁶ Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I, s. 154.

¹⁰⁷ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 189.

¹⁰⁸ Sweetman, *Tirpitz*, s. 1 f.

underlegen i fart og pansring. Den var derfor avhengig av å kunne fungere som en del av Home Fleet slik den gjorde.

USA utviklet neste generasjon slagskip på grunnlag av *North Carolina*. Den nye *South Dakota*-klassen fikk samme fart og bestykning, men ble godt panserert selv om deplasementet var det samme. Om *South Dakota* og *Alabama* av *South Dakota*-klassen hadde kommet i kamp med *Tirpitz*, ville deres potensial til sammen vært mye bedre enn *Tirpitz*. Men *Tirpitz* kunne kanskje med overlegen fart trukket seg fra kamp.

For å oppnå tilstrekkelig fart til å kunne hankes med de tyske og japanske fartøyene, ble *North Dakota*-klassen utviklet til et større fartøy med 33 knop og et deplasement på 45000 tonn, men med samme bestykning som tidligere med unntak av nykonstruerte 40,6 cm. kanoner. Denne nye *Iowa*-klassen ble et fast strukturelement i den amerikanske forsvaret også gjennom den kalde krigen.¹⁰⁹

Det første fartøyet, *Iowa* (BB-61), ble operativt i 1943 og seilte ut på første krigsseilas 27. august som del av Atlanterhavsflåten. Hovedoppgaven var å utføre "*Tirpitz watch*" frem mot juletider. Det var viktig å ha *Iowa* i bakhånd om *Tirpitz* skulle bryte ut i Atlanteren for å forsøke å angripe Atlanterhavs-SLOCen.¹¹⁰ Atlanterhavsflåten var til enhver tid klar med slagskip om tyske overflatefartøyer forsøkte å bryte ut i Atlanteren¹¹¹. Dette viser hvilke *fleet-in-being* effekt disponeringen av *Tirpitz* hadde.

Frem til sommeren 1943 var avgivelsen av slagskip til Home Fleet betydelig i forhold til tilgjengelige fartøyer, selv om den var liten i forhold til Royal Navy. De beste slagskipene ble sendt til Nord-Europa to ganger, og tre av disse opererte på norskekysten. Slagskipenes rolle var på ingen måte slutt ved innføringen av hangarskipsgruppene. *Washington* senket for eksempel

¹⁰⁹ Robert F. Sumrall i Robert Gardier, *The Eclipse of the Big Gun, The Warship 1906-45*, London 1992, s. 29.

¹¹⁰ Fakta ark om *USS Iowa*, *USS Iowa* 1986 og www.uss Iowa.org

¹¹¹ King i *The War Report*, s. 557.

mer tonnasje enn noe amerikansk krigsskip under hele den andre verdenskrig, og deltok i ikke mindre enn 25 trefninger og slag. Da fartøyet opererte utenfor norskekysten hadde det enda ikke avfyrt et eneste skudd mot en fiende.

Amerikansk angrep på norskekysten

Den 26. september 1943 ble det kjent at det tyske lommeskipskipet *Lützow* seilte sørover fra Narvik til Baltikum, og det ble vurdert å la hangarskipet *Ranger* (under kommandør G. Rowe) angripe fartøyet ved Stadt-landet, men dette ble ikke iverksatt da det ble antatt at *Ranger* ikke ville nå frem til målet i tide.¹¹²

Fire dager tidligere hadde *Tirpitz* blitt utsatt for et britisk angrep med miniubåter, slik at fartøyet var stridsudyktig inntil videre. Admiral Sir B. Fraser (sjef Home Fleet) ville snarest utnytte fordelen med dette. Han ville bruke de frigjorte krigsskipene til en offensiv operasjon gjennom et angrep på norskekysten med sine to disponible hangarskip *Ranger* og *Formidable*. *Formidable*s angrep sør for *Rangers* operasjonsområde ble imidlertid avblåst på grunn av godt vær. Skyfri himmel ga ingen skjul for de 12 langsomtgående Albacore-flyene som skulle angripe Brønnøysundområdet.¹¹³

*Ranger*¹¹⁴ opererte sammen med de britiske slagskipene *Duke of York* (flaggskip) og *Anson*¹¹⁵ støttet av av fire kryssere og ti destroyere. *Tuscaloosa* inngikk i krysserstyrken. *Ranger* fikk som oppdrag å angripe sjømål utenfor Bodø og sørover leden i en avstand på 90 mil, og med alternative angrepsmål på Bodø flystasjon, oljetanker ved Bodø og radar (eller D/F) ved Røst.¹¹⁶ Amerikansk styrkesjef (TF 121) var igjen Hustvedt. Etter

¹¹² Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I, s. 68.

¹¹³ Hafsten, *Flyalarm*, s. 168.

¹¹⁴ *USS Ranger* hadde 61 fly ombord ved operasjonens start: 10 TBF, 24 SBD-5 og 27 F4F-4.

¹¹⁵ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 231.

¹¹⁶ NARA, RG 38. World War II Action and operation report. Box 56. Serial 001037 30 Nov 43. Action report of operation leader - summary of *USS Ranger's* Air Operations.

forholdsvis få allierte angrep på norskekysten i 1943 på grunn av slaget om Atlanterhavet, var nå situasjonen endret. Fra mai av hadde de allierte kontrollen i Atlanteren og styrker kunne lettere frigjøres for offensive oppdrag som dette.

Admiral Sir B. Frasers styrke nådde angrepsposisjon i Vestfjorden tidlig den 4. oktober uten å bli oppdaget. Kl. 0618 angrep *Ranger* med 20 Dauntless stup-bombere (SPD-5) eskortert av åtte Wildcat jagerfly (F4F-4).¹¹⁷ Flyene fløy lavt over havet (50-100 fot) inntil de nådde Myken lykt for å unngå radardeteksjon, deretter gikk flyene opp for å angripe (1500 fot) samtidig som de tørnet nordover leden. Fire Dauntless stup-bombere og fire Wildcat jagerfly angrep *La Plata* på 8000 tonn sør av Åmøy, mens hovedstyrken fortsatte nordover og passerte en rekke norske fiskefartøyer.

Vanlig angrepsmåte var følgende: jagerflyene angrep i par med maskingevær for å gjøre arbeidsforholdene vanskelig eller umulig for luftvernpersonellet ombord. Stupbomberne angrep i 200 knop med bomber i et 30 graders stup ned til mastehøyde på fartøyene.¹¹⁸

Klokken 0724 nådde hovedstyrken – etterfulgt av de øvrige fly – en liten tysk konvoi nord for Fugløy, og angrep tre mål. Under luftvernild klarte de å skade tankfartøyet *Schleswig* på 10000 tonn. I tillegg fikk de bombet *M/S Skramstad* og beskyttet et eskortefartøy. Deretter ble angrepet ført videre mot Bodø havn, hvor det ble plukket ut fire mål klokken 0800 på ca 3000 tonn hver.¹¹⁹ Her ble *D/S Rabat* senket og *D/S Kaguir* skadet,¹²⁰ mens amerikanerne mistet to fly på grunn av luftvernild fra

¹¹⁷ Lieutenant Commander G. Klinsmann. Navigator løytnant Karspersen.

¹¹⁸ Stupbomberne var i divisjoner på fire fly, som igjen var oppdelt i seksjoner på to. Angrepene ble utført seksjonsvis. Kampflyene var i seksjoner på fire fly som fløy på hver side av stupbombestyrken.

¹¹⁹ NARA, RG 38 World War II, Records of the office of the chief of Naval operations. Action and operation reports, Box 1368. Action Report USS *Ranger*, Serie 0201, 9 Oct 43, Report of operation leader,

¹²⁰ *Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939-1945*. Teil A. Band 50. Oktober 1943. Herford 1994, s. 63.

fartøyer og kystartilleri. Besetningen til det ene flyet ble berget og kom i tysk fangenskap.¹²¹

Femti minutter etter den første angrepsbølgen, ble den andre angrepsbølgen avsendt fra *Ranger* mot området Sandnessjøen og nordover langs leden til Kunna nord for Glomfjorden. Styrken bestod av ti Avenger og seks Wildcat.¹²² Nord for Ytterhorn gikk flyene opp fra 100 til 1800 fot. Flere fiskefartøyer ble passert. Flyene pådro seg luftvernild fra kystartilleri (Fagervik med flere¹²³) og angrep og ødela den 5000 tonns frakteskuten *Tøpeka*. Igjen angrep amerikanerne med jagerfly, men etterfulgt av divisjonsangrep med Avenger torpedobombefly med bomber.¹²⁴ Den norske *D/S Vaagan* ble senket og den mindre tyske oljeprammen *F231* ble truffet av minst en bombe nær Fagervik og gikk tapt. Til sammen ble fem mål angrepet, derav et nytt angrep på *La Plata* slik at hun også ble ødelagt. Den tyskkontrollerte norske *M/S Skramstad* ble senket.¹²⁵ Etter kildene å dømme ble *T/S Schleswig* og et eskortefartøy angrepet med maskingeværild. Etter angrepet nord for Kunna fløy flystyrken tilbake, og ankom *Ranger* kl 0900. Styrken mistet et fly under angrepet.

Kildene spriker når det gjelder resultatet av det amerikanske angrepet. Ut fra den forutgående gjennomgangen er det grunn til å tro at fem-seks skip på inntil 25000 tonn ble senket eller ødelagt. Minst fire andre ble hardt skadet. Mellom 200 og 400 tyskere omkom.¹²⁶ Tyskerne hevdet selv at seks skip på 22300 tonn

¹²¹ Hafsten, *Flyalarm*, s. 168.

¹²² Ledet av Commander J. A. Ruddy. Navigator fenrik H. Kirsebom.

¹²³ Langs leden som ble angrepet hadde tyskerne 17 fort eller batterier. Av disse hadde omkring halvparten egnet hovedskyts (7,5, 8,8 og 10,5 cm) for å beskytte luftmål. Normalt hadde hvert fort/batteri fire kanoner (Jan Egil Fjertoft i, Odd T. Fjeld, Tor Jørgen Melien, Jan Egil Fjertoft, Tor Georg Monsen, *Klar til strid. Kystartilleriet mellom århundrene*, Oslo 1999 s. 259).

¹²⁴ Mål 3, 4 og 5 ble angrepet kun med 2 stupbomere.

¹²⁵ Lauritz Pettersen, *Hjemmeflåten*, Oslo 1995, s. 364. *Handelsflåten i krigen 1939-1945* bind 5.

¹²⁶ Hafsten, *Flyalarm*, s. 169. (Roskill, *The War at Sea*, Vol III part I s. 102. Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 231 ff). *Kriegstagebuch*, s. 63.

gikk tapt og at fire skip på 18000 tonn ble skadet.¹²⁷ Tyskerne mente etter angrepet at det var 44 amerikanske og britiske fly i angrepet, og at flytypene var Martlet, Skua, Martinet og Thunderbolt.¹²⁸

I følge den tyske krigsdagboken ble tre fly sendt mot den allierte styrken, etter at en JU-88 hadde lokalisert styrken og kommet frem til at den bestod av 17 fartøyer.¹²⁹ To av de tyske flyene (JU-88 og HE-115) ble skutt ned av *Rangers* avskjæringsstyrke (bestående av Wildcat). På det tidspunktet hadde *Ranger* en CAP på sju fly opp.¹³⁰

Hvordan gikk dette angrepet, som skulle bli det eneste amerikanerne gjorde i norske områder under den andre verdenskrigen? Hvilke erfaringer hadde amerikanerne med slaget?

Landkjenning og identifikasjon gikk utmerket, ikke minst fordi styrken var støttet av kjentmenn. Det var offiserer fra den norske marine og norske SIS-agenter på land.¹³¹ Antall tyske fartøysmål i området var undervurdert til bare fire på grunn av mangelfull etterretning. Ressursinnsatsen var begrenset. *Ranger* var det første amerikanske hangarskip bygget fra kjølen og opp i 1934. Men det var bygget for rekognoseringsfly, og var altså ikke et fartøy bygget for ordinære kampfoppdrag. Fartøyet ble ikke senere ombygget for moderne kampførmål og hadde begrensede manøvreringsegenskaper. Noen av stupbomberne

¹²⁷ *Kriegstagebuch*, s. 62.

¹²⁸ *Kriegstagebuch*, s. 62.

¹²⁹ *Kriegstagebuch*, s. 62.

¹³⁰ NARA, RG 38 World War II, Records of the office of the chief of Naval operations. Action and operation reports, Box 1368. Action Report USS *Ranger*, Serie 0201, 9 Oct 43, Report of operation leader,

¹³¹ To SIS-stasjoner opererte i området for *Operation Leader*. SIS-stasjon *Crux III* på Renga sør for Bodø meldte 26. september om at *Lützow* og fem destroyere seilas sørover. Den 4. oktober støttet *Crux III* operasjon *Leader* med værvarsling hver time og fiendemeldinger. *Crux III* var bemannet med Ole Sneffjellå og Erling Moe. Fra Lurøy opererte *Pisces* med John Kristoffersen og Odd Jønland. Ragnar Ulstein, *Etterretningstjenesten i Norge 1940-45*. Bind II Oslo 1990, s. 216 f. og 265. Bind III Oslo 1992, s. 104.

måtte lette med halv bombelast, for å være sikre på å komme i luften under de gitte værforhold. 18 ekstraminutter måtte til for at *Rangers* skulle finne tilstrekkelig vindstyrke for å sende fly opp. *Rangers* begrensede fart og operasjonsevne ble ansett som et problem under hele operasjonen. Moderne amerikanske hangarskip av *Essex*-typen ble prioritert til Stillehavet og ikke til de norske nærområder.

Seksti prosent av flyverne manglet kamperfaring, med de svakheter dette medførte. For mye ammunisjon ble unødvendig brukt på første mål. Fem bomber ble ikke utløst, uten at andre flygere oppdaget det. Flere mål måtte oppgis fordi våpenlasten var oppbrukt. Første mål som ble oppdaget ble som regel angrepet uten å se etter eventuelt bedre mål. Dette skyldtes delvis også en ubegrunnet frykt for tysk motangrep med fly fra Bodø. Måten å bombe fartøyene på falt trolig ikke helt heldig ut. Det ble antatt at 21 % av bombene som ble sluppet traff målet, noe som ble ansett som skuffende. Bestrøket rom og fire-fem sekunders armeringstid talte ikke for glidebombing i 30 grader og mastehøyde. Resultatet ble lett bom, og detonasjonen kunne finne sted etter at bomben var gått gjennom fartøyet. Normal angrepsmåte med Dauntless stupbombere var å angripe fra forholdsvis stor høyde. Først ble flyet lagt over på siden slik at bensintilførselen vedvarte under stupet. Deretter ble flyet styrt i et relativt bratt stup som ble avsluttet med frigjøring av bomben.

Hustvedt mente etter operasjonen at det ville vært bedre om noen av flyene var utstyrt med torpedoer. Det var antatt før angrepet at bomber var viktigere i tilfelle angrep på landmål, og at leden var lite egnet for bruk av torpedo. Angrep på landmål ble det ikke nødvendig å utføre, og fartøyene gikk forholdsvis midt i leden og var derfor egnede torpedomål. Det tyske kystartilleriet (luftvern) og forsvaret av Bodø havn ble neglisjert under forbedelsene. Flyene pådro seg kraftig ild fra landbaserte batterier. Tre fly ble derfor nedskutt og minst seks skadet, selv om tyske fly var fraværende.

Avenger-flyet var skipssjefen fornøyd med. Dauntless-flyet, og delvis Wildcat-flyet viste seg umoderne. Behovet for snarlige ersatninger av de to flytypene ble understreket. Skipssjefen Rowe konkluderte i sin rapport med: "We should not ask our pilots to fight in obsolete aircraft when better types are available and provision can be made for their use".¹³²

Angrepet hadde også flere vellykkede sider. Overraskelse var oppnådd.¹³³ Ingen fiendtlige fly kunne delta i kampen. Selv om ingen skip ble registrert senket, ble målene skadet i større eller mindre grad. Den britiske ledelsen var fornøyd med den amerikanske innsatsen.¹³⁴ Amerikanerne selv mente at angrepet var vellykket, spesielt fordi det skapte usikkerhet hos fienden for fremtidige angrep, og at operasjonen demonstrerte godt samarbeid mellom Royal Navy og US Navy: "effectiveness, mutual understanding, and complete cooperation (Hustvedt)".¹³⁵

Operasjonen på norskekysten høsten 1943 viste hvor lite balansert det tyske forsvaret av Norge var så langt ut i krigen. Mangel på tyske kampfly i Norge viser hvor svekket Tyskland totalt sett var blitt, selv om okkupasjonsmakten disponerte betydelige kystartilleri- og hærressurser.

Neglisjering av moderne sjøbaserte luftstridskrefter i forhold til moderne jagerfly i fredstid straffet seg i krigstid. Den følte mangelen på moderne fly i US Navy var ikke den eneste under den andre verdenskrigen. Royal Navy slet også med svært umoderne fly i sin Fleet Air Arm. I det store og hele utgjorde maritime luftoperasjoner et betydelig fokus i US Navy og Royal Navy, selv om flyparken ikke alltid har vært den mest moderne i forhold til flyvåpene i USA og Storbritannia.

¹³² NARA, RG 38 World War II, Records of the office of the chief of Naval operations. Action and operation reports, Box 1368. Action Report USS Ranger, Serie 0201, 9 Oct 43, Report of operation leader.

¹³³ *Kriegstagebuch*, s. 62. "...fehlender eigener Lufterklärung völlig überraschend kam..."

¹³⁴ NARA, RG 38 World War II, Records of the office of the chief of Naval operations. Action and operation reports, Box 1368. Action Report USS Ranger, Serie 0201, 9 Oct 43, Report of operation leader.

¹³⁵ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 231 ff.

Ishavskonvoiene

Ishavskonvoiene ble gjenopptatt i november 1943.¹³⁶ I oktober 1943 var den tyske ubåtstyrken i Nord-Norge nede i seks operative båter.¹³⁷ På nyåret økte Dönitz antallet til en mer normal styrke på 24. Senere ble den tyske trusselen øket ytterligere da den tyske okkupasjonen av Frankrike opphørte, og ubåtene ble konsentrert til Norge. Ubåter med snorkel ble tatt i bruk.

I april 1944 hadde konvoi JW 58 krysseren *Milwaukee* (CL-5) med i styrken som en bonus, fordi fartøyet skulle overføres til Sovjet-Unionen i forbindelse med en låneavtale. Dette skulle bli en av de to ganger et større amerikansk fartøy skulle anløpe Murmansk i løpet av krigen (Det forrige var *Tuscaloosa*).¹³⁸ *Milwaukee* var en av 15 fartøyer som ble avgitt til Sovjet-Unionen frem til 1949. *Milwaukee* seilte i sovjetisk tjeneste under navnet *Murmansk*.¹³⁹

Våren 1943 ble de første amerikanskbygde eskortehangarskip overført Royal Navy. På nyåret i 1944 ble noen av disse fartøyene satt inn i Ishavskonvoiene med amerikanskbygde jagerfly og britiske marinefly (Fairey Swordfish) med raketter om bord.¹⁴⁰ Dette gjorde at britene nå fikk et effektivt verktøy fra USA til forsvar mot ubåter, slik at tapene i Ishavskonvoiene forble små ut krigen. Fra november 1943 til desember 1944 seilte 27 konvoier.¹⁴¹ Bare sju av 684 handelsskip ble senket.

I februar 1945 seilte RA 64 fra Kola. Først ble *U-425* senket, deretter angrep *U-968* og ødela bauen til *HMS Lark*. Ubåten gjennomførte et nytt angrep hvor den lykkes i å torpedere det amerikanske handelsskipet *Thomas Scott* med 40 norske

¹³⁶ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 189.

¹³⁷ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 233. Hovedkvarteret for de tyske ubåtene var Narvik.

¹³⁸ Kenneth Poolman, *Escort Carrier 1941-1945*, London 1972, s. 129.

¹³⁹ NHC. Faktaark om *Milwaukee*.

¹⁴⁰ Poolman, *Escort Carrier*, s. 72 ff og s.129.

¹⁴¹ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 189 f.

flykninger ombord, vesentlig kvinner og barn. Besetningen og flykningene ble reddet av en britisk destroyer.¹⁴²

Etter senkningen av et britisk krigsskip ble konvoien imidlertid splittet under en kraftig storm. Under et kraftig flyangrep med 25 Junker Ju-88, som varte tre og en halv time, utmerket de to amerikanske handelsskipene, *Caesar Rodney* og *John La Farge* seg med sitt luftvern.

Handelsskipet *Henry Bacon* med norske flykninger ombord fikk maskinproblemer og ble liggende etter konvoien. 23 torpedobombere (Ju-88) angrep fartøyet 23. februar klokken 1415. De la seg i ring rundt skipet og angrep to og to fra hver sin kant. *Naval Arm Guard* og besetningen på det amerikanske skipet gjorde en legendarisk jobb, de forsvarte fartøyet i 65 minutter og skjøt ned fem fly og skadet tre. Deretter traff tyskerne. 19 norske flykninger og en større del av besetningen ble reddet av en britisk destroyer. Konvoien kom seg imidlertid unna de fiendtlige flyene i ly av nattet mørket.¹⁴³

Snorkelubåter angrep konvoi JW 65 som seilte fra de britiske øyer 11. mars og senket de amerikanske handelsskipene *Horace Bushnell* og *Thomas Donaldson*.¹⁴⁴ Dette skulle bli de to siste skip USA mistet i de norske nærområder under krigen.

Store tap av handelsskip i de tidlige ishavskonvoier PQ-QP ble i november 1942 avløst av JW-RA serien med mindre tap. Fra da av lå hovedvekten på amerikanske handelsskip, ikke britiske. Bare fem handelsskip gikk ned våren 1945. 27 tyske ubåter ble senket i forbindelse med JW-RA konvoiene.

Ishavskonvoiene	Sendt til Sovjet-Unionen (i tonn)
Totalt avsendt last	3 964 231
Totalt mottatt last	3 700 000
Derav mottatt fra USA	2 700 000

¹⁴² Hague, *The Allied Convoy System*, s. 191.

¹⁴³ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 310 ff.

¹⁴⁴ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 313 og Bodo Hertzog, *Deutsche U-boote 1906-1966*, Bonn 1993, s. 196. Tyske ubåter ombygget med snorkel, type VIIc 41/42.

Mesteparten av lasten som skulle til Sovjet-Unionen var levert av USA. Britene mistet totalt to kryssere, seks destroyere og ti mindre krigsskip under konvoieringene. Fra august 1941 og til krigens slutt seilte 42 konvoier, hvorav én uestkortert til Kolaområdet med 848 handelsskip (65 senket). I retur seilte 36 konvoier og én uestkortert med 735 handelsskip (40 senket).¹⁴⁵ Av mottatt last til Sovjet-Unionen ankom 22,7% med Ishavskonvoiene, mens det øvrige ble sendt over den Persiske gulf eller gjennom den fjerne østen til Sovjet-Unionen.¹⁴⁶

Amerikansk støtte til Home Fleet

Roosevelt la bevisst opp til en stadig mer pågående US Navy i Nord-Atlanteren frem til krigserklæringen fra Tyskland. Etter krigsutbruddet mellom de to land i desember 1941, var hovedsaken å bidra ytterligere til å sikre SLOCen til Storbritannia, ikke å overta britiske interesseområder. Ansvarsområdet mellom US Navy og Royal Navy ble delt. Royal Navy tok seg av Øst-Atlanteren og sjøområdene nær Norge.

Den direkte støtten til Home Fleet fra US Navy var begrenset. Som regel var det en erstatning for britiske krigsskip som skulle operere andre steder, som ledd i perimeterstrategien som de amerikanske militære ledere var skeptiske til. Direkte amerikansk støtte var således politisk bestemt, og totalt sett meget begrenset. Den indirekte støtten til den britiske sjømakten med utgangspunkt i Scapa Flow, økte derimot kraftig gjennom krigen. Ishavskonvoiene inkluderte flere og flere amerikanske handelsskip og større og større andel av lasten. Amerikanskbygde eskortehangarskip med tilhørende flypark var avgjørende for at Ishavskonvoiene fikk så små tap i siste delen av krigen.

¹⁴⁵ Hague, *The Allied Convoy System*, s. 188 ff.

¹⁴⁶ Morison, *The Atlantic Battle Won*, s. 314.

Annen type sjømakt – luftmakt og støtte til gerilja?

Strategisk luftmakt som bidrag til sjøoperasjoner?

Strategiske bombeflystyrker gjennomførte mange angrep på mål i Norge. De fleste av disse var maritime mål. Det var særlig ubåtbunkrene i Trondheim og Bergen som ble blinket ut, men også støttesystemer til ubåtene som drivstoffanlegg og industri-anlegg. Royal Air Force gjennomførte de fleste angrep, men noen få ble gjennomført av de amerikanske bombeflystyrker (USAAF).

Det ble antydnet fra amerikansk militært hold i mai 1942 at Roosevelt var interessert i å bruke amerikanske bombefly i Europa. Det ble vurdert å bruke amerikanske bombefly mot *Tirpitz*. I juli var imidlertid den amerikanske styrke i Storbritannia enda bare på åtte B-17. Denne svært begrensede ressurs sammen med den etterfølgende diskusjon på britisk og amerikansk side førte ikke til noe konkret om å anvende B-17 mot overflate-fartøy i Norge.¹ Etter forespørsel fra Churchill, erklærte 8. USAAF i juni 1943 at den var villig til å angripe tyske slagskip som kom innefor rekkevidden,² men verken *Scharnhorst* eller *Tirpitz* seilte sørover til Trondheim igjen.

¹ Sweetman, *Tirpitz*, s. 49.

² William James Millar Mackenzie, *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940-1945*, London 2000, s. 53.

Til sammen 308 B-17 og 1YB 40 lettet fra de britiske øyer med Norge som mål den 24. juli 1943. 167 fly angrep Herøya og det nye produksjonsanlegget for lettmetaller. Herøy-utbyggingen, som var den største tyske industrisatsingen i Norge, ble knust gjennom det amerikanske angrepet. Ett fly ble mistet og 55 nordmenn omkom, selv om tapene ble minimalisert ved å angripe i lunsjpausen. 41 B-17 angrep Trondheim havn og ubåtbunkeren der.³ U 622 ble senket utenfor Trondheim havn som den eneste ubåt amerikanske styrker senket i norske sjø-områder under den andre verdenskrigen. En tysk destroyer, ett handelskip og en flytedokk ble også betydelig skadet.⁴ Angrepet med de øvrige 84 fly mot Bergen havn og ubåtbunker ble forhindret av skydekke.⁵

Den 16. november 1943 iverksatte 8. USAAF med 388 fly det største angrepet fra luften som ble foretatt under den andre verdenskrigen mot mål i Norge. USAs bombeflystyrker angrep Vemork med 147 B-17 for å stoppe fremstillingen av tungtvann.⁶ Muligheten for en ny vellykket sabotasje på Vemork – etter den norske sabotasjen med *Gunnarside* – ble på alliert side utelukket på grunn av styrket vakthold. Selv om angrepet kun ble en betinget suksess, 120 lb (60 kg) tungtvann og produksjonsutstyr ble ødelagt, ga tyskerne likevel opp å produsere tungtvann på Vemork etter angrepet. En mindre styrke på 29 B-24 angrep Rjukan ved en feiltakelse i stedet for Vemork.⁷ Ett fly gikk tapt og 21 nordmenn omkom.

En annen del av samme angrepsstyrke angrep Knaben gruver med 130 B-17. Molybden fra Knaben-gruvene var viktig for

³ Westly Frank Carven and James Lea Cate, *The Army Air Forces. In World War II. Vol Two: Europe: Torch to pointblank*, Chicago 1949, s. 846.

Jomar Brun, *Brennpunkt Vemork 1940-45*, Oslo 1985, 75 ff. Hafsten, *Flyalarm*, s. 175. Logg. www.heavybombers.com

⁴ U622 omtalt på www.uboat.net. Se også Roskill, *The War at Sea Vol III part I*, s. 366 og Hafsten, *Flyalarm*, s. 176.

⁵ Craven og Cate, *Europe: Torch to pointblank*, s. 847 og 851. Logg. www.heavybombers.com

⁶ Knut Mæsel, *Luftkrigen over Sørlandet*, Kristiansand 1982, s. 123 ff.

⁷ Mackenzie, *The Secret History of SOE*, s. 655.

krigsproduksjonen i Tyskland. Siden okkupasjonen hadde tyskerne fordoblet produksjonen av det viktige metallet de selv ikke hadde i samme omfang. 25 nordmenn omkom.⁸ Tyskerne satte inn de få jagerflyene som var operative i Sør-Norge i et forsøk på å avskjære retretten. Som følge av at disse 15 flyene ble satt inn fra Sola, ble ett bombefly nedskutt.⁹

To dager senere satte amerikanerne inn 107 B-24 i et angrep på Kjeller nordøst for Oslo. Styrken ble oppdaget på radar sydvest for Kristiansand og ble angrepet underveis av Ju 88 og FW 190. Kjeller hadde hovedverkstedene for å overhale tyske fly i Norge. Både verkstedene og fly som var til vedlikehold ble betydelig skadet. Gjenoppbygging av verkstedene ble ansatt som nærmest umulig. Også sivile hus ble truffet og tre nordmenn omkom. Som avslutning utførte fire B-24 et raid mot den nyanlagte Rygge flyplass. Tyskerne fikk samlet 40 fly over Skagerak og Sørlandet som angrep de returnerende amerikanske fly. Seks B-24 ble nedskutt og tre nødlandet i Sverige.¹⁰

Gjennomgangen viser at de amerikanske flyene ikke ble satt inn mot *Tirpitz* selv om dette fartøyet bandt opp britiske og amerikanske marinefartøyer som heller skulle vært overført til Stillehavet. Ubåtbunkrene i Bergen og Trondheim fikk hovedsakelig ligge i fred for amerikanske fly, selv om det var fra disse ubåter ble sendt ut, blant annet de som senket amerikanske handelsskip. Det var britene alene som gjentatte ganger angrep disse målene. Av industrimål var det fire typer som ble prioritert i Norge og som amerikanske flystyrker fikk ordre om å angripe: produksjonsanlegg for tungtvann, lettmetall og molybden, samt baser for flyvedlikehold. Alle disse mål hadde konsekvenser for den maritime krigføringen, men i hovedsak var disse langsiktige.

⁸ Mæsel, *Luftkrigen*, s. 123 ff.

⁹ Hafsten, *Flyalarm*, s. 177.

¹⁰ Hafsten, *Flyalarm*, s. 178.

Andre bidrag fra US Navy og USAAF

Dagen etter bombeangrepet på Vemork 16. november 1943 begynte Shetlandsbussene å seile med sine nye fartøyer, *Hessa*, *Hitra* og *Vigra*. I løpet av vinteren 1942 til 1943 hadde bare 23 av 40 seilaser vært vellykkede, og seks båter med 30 menn var gått tapt. Mannskapene krevde nye fartøyer som erstatning for de gamle fiskefartøyene. Britene forsøkte å finne erstatningsfartøyer i sin egen organisasjon uten å lykkes. Admiral H. A. Stark, US Naval Forces Europe (COM NAVEU)¹¹ i London, løste problemet ved å tilby de tre nevnte ubåtjagerne. Hans innflytelse, vilje og ikke minst støtte fra OSS, ETOUSA¹² og norsk-amerikanere, sikret den eneste støtte fra US Navy til motstandsarbeidet i Norge under krigen. Båtene viste seg meget velegnet til å løse oppdrag på norskekysten og seilte trygt gjennom resten av krigen. Båtene ble beskrevet som "well-armed, fast, seaworthy and quiet".

Viktigheten av disse fartøyene må sidestilles med flystøtten til Milorg. I løpet av de to siste sesonger av krigen kunne fartøyene utføre 109 tokt, landsette 135 agenter, og evakuere 243, og landsette 157 tonn utstyr. Allierte fly kunne i samme tidsrom utføre 696 flyvninger, landsette 171 agenter, og droppe 9537 containere og 2717 pakninger. 24 britiske og fem amerikanske fly gikk tapt. De to måtene var komplementære, og luftoperasjonene kunne uansett ikke erstatte ubåtjagerne. Sjøveien var bedre å bruke for å få personell over til Storbritannia uten å bruke den sterkt tidsforsinkende veien om Sverige.¹³

¹¹ Han var samtidig sjef for den 12. amerikanske flåte. Denne flåten var en oppøvnings- og forsyningsavdeling for fartøyer som senere ble avgitt til general Eisenhower for invasjonen i Normandie i juni 1944.

¹² OSS - *Office of Strategic Services* - Amerikansk sektorovergrepene organ for etterretning, undergrunnsvirksomhet m.v. i okkuperte områder. ETOUSA - *USAs European Theatre of Operations*.

¹³ Mackenzie, *The Secret History of SOE*, s. 660 og 662 f.

Roosevelts personlige interesse for US Navy og Norge – den tapte mulighet for US Navy?

Da tyskerne angrep Norge i april 1940, flyktet kronprinsesse Märtha med sine tre barn, prins Harald og prinsessene Astrid og Ragnhild til Sverige. Etter at de kom til Sverige, tilbød Roosevelt kronprinsessen opphold i USA.¹ Tilbudet ble akseptert, og Märtha med følge ankom den finske havnebyen Petsamo. Tropetransportskipet *American Legion* ble av Roosevelt beordret til Petsamo for å bringe vår kronprinsesse med følge og amerikanske statsborgere fra Norden i sikkerhet.²

Den 16. august 1940 lettet *American Legion* anker fra Petsamo med 895 flyktninger ombord, derav 300 barn. Fartøyet gjennomførte en risikabel seilas. Fartøyet seilte først parallelt med norskekysten, krysset deretter Nordsjøen og farvannet Skotland-Shetlandsøyene. Etter ti dager i sjøen var fartøyet 500 sjømil fra USA, og ble møtt av en næreskorte på to destroyere fra US Navy. *American Legion* ankom New York havn 28. august. Roosevelt hadde personlig engasjert seg i fartøyets sikkerhet. Han oppnådde ingen immunitet fra Hitler og ingen garan-

¹ Morgenstjerne i Eivind Berggrav, N. R. Ødegaard og Arnold Eskeland, *Märtha. Norges kronprinsesse, 1929-1954*, Oslo 1955, s. 68.

² Berggrav i *Märtha*, s. 67.

tert beskyttelse fra Royal Navy selv om britene gjorde sitt beste ved å anbefale gunstige seilingskurser.³

Roosevelt hadde personlig blitt kjent med kronprins Olav og kronprinsesse Märtha under deres store amerikareise våren 1939. Presidenten utviste en sjelden interesse for Norge, som han hadde besøkt som student. Under krigen ble forholdet mellom Roosevelt og det norske kongehus meget nært. Roosevelt og Märtha hadde ukentlige te-møter eller middag.⁴ Kronprins Olav møtte også Roosevelt de ganger han besøkte USA, og skrev flere brev til presidenten enn til noen andre statsledere mens krigen varte.⁵ Forholdet mellom Roosevelt og Märtha ble "svært fortrolig".⁶ Et resultat av dette forholdet var Roosevelts erklæring våren 1942 om å oppjustere den norske legasjonen til ambassade. Det ble gjort uten å konferere med utenriksministeren og *State Departement* på forhånd. På dette tidspunktet var det bare stormakter som hadde representasjon i form av ambassader, mindre land hadde legasjoner. Følgen ble at andre land også ville ha ambassadestatus, noe de etter hvert fikk som resultat av opprettelsen av den norske ambassaden i Washington.⁷

Indirekte fikk det norske sjøforsvaret og handelsflåten som del av utefronten støtte fra USA og US Navy. Støtten omfattet ikke bare konvoiering av norske handelsskip og overføring av tre nevnte undervannsbåtjagere til Sjøforsvaret, men også utlån av fem amerikanske destroyere som Royal Navy disponerte gjennom låne- og leieavtalen, og overføring av åtte minesveipere til Sjøforsvaret våren 1945.⁸

³ Arvid Møller, *Kronprinsesse Märtha*, Oslo 1990, s. 225 ff.

⁴ Møller, *Kronprinsesse Märtha*, s. 162 ff. og 253.

⁵ Egil Ulateig, *Den lange reisen hjem*, Drammen 1990, s. 157.

⁶ Prinsesse Astrid: "Forholdet dem imellom var svært fortrolig". Møller, *Kronprinsesse Märtha*, s. 233.

⁷ Ulateig, *Den lange reisen*, s. 160.

⁸ Marius Thomassen, *90 år under rent norsk flagg*, Bergen 1995.

Sammendragning av data fra hans bok. Jagerne var: *Mansfield* (ex USS *Evans*), *Bath* (ex USS *Hopewell*), *St Albans* (ex USS *Thomas*), *Newport* (ex USS *Sigourney*), *Lincoln* (ex USS *Yarnall*). Jagerne ble overtatt desember 1940 - februar 1942. De to siste ble tilbakelevert i februar 1944. *Bath*

I forbindelse med kong Haakon VII's 70-årsdag overrakte Roosevelt ubåtjageren *Haakon VII* som gave til kongen og Norge, og holdt den berømte talen "Look to Norway".⁹ Ytterligere sjømilitære initiativ fra presidenten viste seg vanskelig. Roosevelt forsøkte å overføre matvarer til Sverige slik at disse kunne bli sendt til barn i Norge gjennom Det svenske Røde Kors. Roosevelt tok blant annet opp saken med Churchill gjennom brev av 22. desember 1942. Forslaget ble avvist av Churchill 1. januar 1943.¹⁰ Roosevelt fortalte den norske utenriksministeren, Lie, at han var blitt "knocked out by the British". Lie forstod at Märtha stod bak ideen.¹¹ For britene var det imidlertid utelukket å gi Norge særfordeler. Det britiske ansvarsområdet i Nord-Europa begrenset presidentens handlefrihet.

Roosevelts norskvennlige sinn kan det ikke stilles spørsmål med og han lyttet jevnlig til Märtha. Roosevelts kompetanse, interesse og initiativ gikk mye lengere innen marinespørsmål enn i spørsmål som gjaldt de øvrige forsvarsgrener og forsvarsvirkosomheter.¹² Etter skriftlig spørsmål fra det amerikanske miljøet i London til det amerikanske utenriksdepartement om muligheten av å delta med amerikanske styrker i frigjøringen av Norge, ble saken forelagt presidenten. Presidentens påtegning den 30. september 1943 på admiral Leahys oversendelsesskriv, viser at han ville se svaret som utenriksdepartementet ønsket å sende.¹³

krigsforliste i august 1941. Undervannsbåtjagere: *King Haakon VII* (ex USS PC 467), *Hitra* (ex SC 718 USN), *Hessa* (ex SC 683 USN) og *Vigra* (ex SC 1061 USN). Minesveipere: *Alta* (ex NYMS 379 USN), *Vorma* (ex NYMS 380 USN), *Begna* (ex NYMS 381 USN), NYMS 382, *Vinstra* (ex NYMS 247 USN), *Gaula* (ex NYMS 305 USN), *Driva* (ex NYMS 377 USN) og *Rana* (ex NYMS 406 USN). Minesveiperen ble overtatt i mars og mai 1945. NYMS 382 krigsforliste 7. mai 1945.

⁹ Møller, *Kronprinsesse Märtha*, s. 250 ff.

¹⁰ Loewenheim, *Roosevelt and Churchill*, s. 301 og 304 f.

¹¹ Møller, *Kronprinsesse Märtha*, s. 260.

¹² Larrabee, *Commander*, s. 3 og 21 ff. Roosevelt var *Assistant Secretary of the Navy* under den første verdenskrigen (Kimball, 1991, s.9); 1913-1920.

¹³ Nobelinstituttet, Oslo. K II (73) A7. Forente stater. War department. Records of the War department's operational division, 1942-1945. part I: World War II operations, series C: top secret files - Bethesda: University

Hvorfor ble *Washington* deployert til norske nærområder i stedet for Gibraltar (se s. 19)? Kan det tenkes at Roosevelt personlig stor bak aktiviteten til US Navy i norske nærområder under den andre verdenskrigen? Kan det tenkes at han gjorde flere sjømilitære forsøk som ikke førte frem? Vi øyner uansett en interesse for Norge som også manifesterte seg i det amerikanske kommandoapparatet og US Navy.

Norges frigjøring: Britisk ledelse og fraværende US Navy?

8. mai – kapitulasjon uten amerikansk deltakelse?

Det amerikanske kytvaktfartøyet *Northland* ankom Jan Mayen 8. november 1943 for å sette opp en peilestasjon på øya. I tillegg til peileutstyr ble det også satt opp hus for mannskap og materiell. US Navy hadde ferdiginstallert "High Frequency Direction Finder" på øya 7. januar 1944. Peilestasjonen viste seg særlig nyttig til å peile inn tyske meteorologiske stasjoner på Grønland. Den amerikanske bemanningen på sju fra US Navy var underlagt den norske sjefen på øya i forhold som angikk forsvaret av basen. Den amerikanske virksomheten var avtalt med den norske eksilregjeringen i London og opphørte ved krigens slutt.¹ USA deltok således i det meget beskjedne forsvaret av det eneste frie norske territoriet under krigen. Spørsmålet er om USA var villig til å engasjere seg i frigjøringen av Norge i 1945? Roosevelt døde våren 1945, og Truman hadde ikke samme forholdet til Norge som den avdøde president.

Oberst Bernt Balchen² tok initiativ til å støtte luftbroen mellom de britiske øyer og Stockholm,³ og deltok deretter med sine

¹ *Foreign Relations of the United States. 1945. Vol V, Washington 1967, s. 100 ff. Steen, 1960, s. 148.*

² Nordmann med amerikansk statsborgerskap fra 1930.

³ Gerd Nyquist, *Bataljon 99*, s. 203. Balchen ledet operasjon *Balder* som flytransporterte norske vernepliktige til Storbritannia.

seks amerikanske B-24 Liberator med dropp av utstyr og personell til Milorg på sensommeren 1944. På slutten av året var han i Sverige med ti ubevæpnede C-47 Dakota. Fra flyplassen Kallax ved Luleå støttet han de norske operasjoner i Finnmark⁴.

Høsten 1944 ble 492. Bomber Group opprettet med fire skvadroner B-24 J for å støtte undergrunnsbevelsene i Europa, herunder Milorg. I mars 1945 fløy én skvadron 41 tokt til Norge og Danmark. I perioden 19. mars til 26. april kraftsamlet alle fire skvadronene seg for oppdrag over det okkuperte Norge, Danmark og Tyskland.⁵ *Operasjon Rype* med opptil 25 soldater fra US Army opererte fra Jævsjø øst for Steinkjer fra 23. mars. Styrken gjennomførte to jernbane-sabotasjer (Tangen bro og Lurudalen) og hadde en mindre trefning med en liten tysk styrke.⁶ For øvrig var den amerikanske støtten til Norge i forbindelse med frigjøringen fraværende.

Kommandør A. O. R. Bergesen ble utnevnt som amerikansk utsending under COM NAVEU 4. oktober 1944 for å delta i forberedelsen til den allierte frigjøringen av Norge. Han oppdaget raskt at operasjonen var det han kalte et britisk "show" under general A. Thorne. Forberedelsene var i hovedsak papirmessige. Thorne har blitt beskrevet som generalen uten soldater. Bergesen gjorde sitt beste for å finne ut statusen i planleggingen. Han avla Sjøforsvarets overkommando en visitt, og kunne resignert fastslå at hoved-oppgaven til den norske staben var å administrere norske marinefartøyer under britisk operativ kommando.

Oberst C. Wilson fra den amerikanske hæren ble utnevnt som nestkommanderende for operasjonen under Thorne da tyskerne skulle avvæpnes i Norge (*Operasjon Apostle*). Bergesen ble leder

⁴ Bjørn A. Rørholdt, *Bernt Balchen - polarflyger og krigshelt i Forsvar og samfunn*, Oslo 1975, s. 364 ff.

⁵ Arne F. Enger, BBC: "Kanonen spiller Chopin", Oslo 1997, s 8, 16. og 23. Skvadronene var 856-859. Westly Frank Carven and James Lea Cate, *The Army Air Forces. In World War II. Vol Three: Europe: Argument to V-E Day*, Chicago 1951, s. 498 og 500.

⁶ Nyquist, *Bataljon 99*, 164-176 og 203.

for den maritime gruppen bestående av 5-6 skandinavisk talende offiserer som ankom Norge 20. mai og arbeidet i Oslo frem til 27. september. Etterhvert gikk gruppen inn i den ordinære attachévirksomheten til den amerikanske ambassade i Oslo.⁷

Ved kapitulasjonen var det 89 operative tyske ubåter i Norge.⁸ Det som opptok amerikanerne mest etter at britene først hadde iverksatt operasjon *Apostle* var å få kontroll med de topp moderne tyske ubåtene av type XXI. Disse ubåtene ble etterhvert overført til Rosyth. Formelt inngikk Bergesens gruppe i Thornes kommandokjede, men dette forble bare på en honorær måte. I og med at Bergesens gruppe kommandomessig fortsatt ble værende under amerikansk ledelse (*COM NAVEU*) og ikke under Thorne, viser dette tydelig at frigjøringen av Norge helt ut var en britisk operasjon.⁹

⁷ NHC Section IV. Historical narrative of the US Naval Component SHAEF MISSION to Norway.

⁸ NARA RG 38. World War II Action and operation report. Box 1698. For øvrig hadde tyskerne kun åtte ubåter igjen (fem i Danmark og tre i Frankrike). US Naval Forces in Europe July 1945- Dec 1945. Allied Naval C-in-C Expeditionary Force 13 July 1945.

⁹ Historical narrative of the US Naval Component SHAEF MISSION to Norway. NHC Section IV. Etter kapitulasjonen ble britene støttet i Oslo-området med en amerikansk TF bestående av 474. infanteriregiment (bataljonene 1, 2 og 99) (Andrew Thorne, *Fredsgeneralen*, Oslo 1995, s. 144 f). Styrken ankom i konvoi 4. juni fra Frankrike, og forlot Norge 15. og 17. oktober 1945. Bataljon 99 var den norsk-amerikanske bataljonen i US Army. (Nyquist, *Bataljon 99*, s. 179 og s. 197).

Interessert eller ikke? US Navy og nordområdene 1946–1949

USAs utenrikspolitikk 1945–1950

USAs utenrikspolitikk i de umiddelbare etterkrigsår var både utadrettet og innadvendt. USA la vekt på å opprette en regulert verdensorden gjennom FN samtidig som mest mulig fri verdenshandel skulle vinne frem blant annet gjennom opprettelse av Det internasjonale pengefondet. På den andre siden var landet lite villig til å støtte imperiemaktene Storbritannia, Frankrike og det truende Sovjetunionen. USAs oppdemningsstrategi i Europa skyldtes økende skepsis mot Sovjetunionen og sovjetiske hensikter i Øst-Europa. Dette ble tydelig markert ved opprettelsen av Marshall-planen og Atlanterhavspakten. Først etter den kommunistiske maktovertakelsen i Kina i 1949 og angrepet på Sør-Korea året etter, utvidet USA strategien til å bli en militær oppdemningspolitikk med globalt fokus.

US Navy ble kraftig redusert etter krigen med mange fartøy i opplag, samtidig som forsvarsgrenen relativt sett fikk en svekket stilling som følge av konkurransen med det nyopprettede flyvåpenet i 1947 (*US Air Force*).¹ Spørsmålet blir derfor i dette etterfølgende å avklare i hvilken grad US Navy opererte på norskekysten til tross for militær tilbakeholdenhet (politisk oppdemning) og en prioritering av *US Air Force*.

¹ Baer, *One hundred years of Sea Power*, California 1994, s. 275 ff.

US Navy tilbake – flåtebesøk i Bergen 1948

Selv om den amerikanske destroyeren *Rush* (DD-714) besøkte Norge våren 1947,² var det først da den returnerte året etter at vi virkelig kan fastslå at US Navy gjennomførte et viktig flåtebesøk på vår kyst.

TF 129, bestående av hangarskipet *Valley Forge* (CV-45) av *Essex*-klassen og destroyerne *William C. Lawe* (DD-763) og *Lloyd Thomas* (DD-764) var på jordomseiling og hadde seilt fra Pearl Harbor 16. januar 1948. Styrken lettet anker i Gibraltar 23. april og satte kursen for Norge. Etter å ha møtt og inkorporert TF 121 (*Fresno* gruppen) ankom styrken Bergen 29. april og salutt ble utvekslet med Bergenhus. Foruten krysseren *Fresno* (CL-121) inngikk destroyerne *Rush* og *Johnston* (DD-821) i TF 121. Flåtebesøket i Bergen var godt planlagt med forutgående trening, blant annet ble flyene fløyet i innøvd Haakon VII-formasjon over Bergen og Stavanger 3. mai. Den norsk jageren *Arendal* ankom Bergen 1. mai. Samme dag var det også mottakelse og dans ombord hos amerikanerne. 200 nordmenn derav 75 "unattached girls" og 100 amerikanske offiserer deltok.

Rapporten fra hangarskipssjefen slo fast at "the visit to Bergen was well timed in its relation to international affairs." og at flåtebesøket bidro til å skape "widespread feeling of goodwill and trust." Han uttrykte optimisme for den sjømilitære forståelse i sjøfartsnasjonen Norge: "To a people who are keenly aware of the meaning of sea power – encouraging assurance for their country's recent alliance with the western block."³

Ryktene om at Norge skulle bli tilbudt en militær støtteavtale eller ikke-angrepspakt med Sovjet-Unionen, kombinert med den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia i februar og

² NHC. Faktaark om *USS Rush*.

³ NHC. Commander Carrier division five (commander TF 129) 21 May 1948. Serial 142. Cruise report. Narrative report of cruise from Gibraltar to Bergen, Norway to southern England. Commander carrierdiv S H M Martin. NHC. Faktaark om fartøyene.

mars 1948, var avgjørende forhold i den norske tilnærmingen til Vestmaktene.

Både forsvarsminister Hauge og utenriksminister Lange rettet forespørsler til henholdsvis den amerikanske militærattachen og den amerikanske ambassadøren i februar og mars om mulighetene for amerikansk militær støtte i tilfelle et angrep på Norge. Selv om vestmaktene kunne gi minimal militær støtte, var det viktig med politisk og psykologisk oppmuntring. Norge ble tilbudt et treningstokt med B-29 bombefly av den amerikanske ambassadøren, noe utenriksminister Lange "did not find 'fortunate'".⁴ Toktet med *Valley Forge* ble derimot en realitet.

Destroyeren *Waldron* (DD-699) hadde en tilsvarende, men heller beskjedne "good-will tour" i slutten av oktober 1949, med havneanløp til Stavanger, Trondheim, Narvik og Bergen.⁵ Da var imidlertid Norge blitt en fullverdig medlem av Atlanterhavspakten.

En rolig del av Europa – US Navys fravær i norske sjøområder og Arktis 1946–49?

I den nære etterkrigstid var fortsatt Norge en del av den britiske interessesfære.⁶ Trusselmessig og konseptuelt tiltrakk imidlertid nord-områdene seg oppmerksomhet på flere måter sett fra US Navy og marineminister J. V. Forrestal side. Alt i februar 1945 skriver marineministeren: "...Murmansk, Russia's only ice free port opening directly on the high sea, give Norway a very special place in Russian eyes." Dette skrev han på tross av at Østersjøflåten var større en Nordflåten frem til slutten av 1950-tallet.

US Navy skiftet fokus fra Stillehavet til Europa tidlig i 1946. Frem mot opprettelsen av Atlanterhavspakten i 1949 utviklet US

⁴ Rolf Tamnes, *The United States and the Cold War in the High North*, Oslo 1991, s. 41 f.

⁵ NHC. *USS Waldron*, Serial 396. Navigation Report. 22 Nov 49.

⁶ Mads Berdal, *The United States, Norway and the Cold War, 1954-60*. Ipswich 1997, s. 5.

Navy hangarskipskonseptet i tråd med vektleggingen på offensive operasjoner som Forrestal kalte "sea-air power". Konseptet bidro til at de maritime flystyrker ble værende i marinen da det amerikanske flyvåpen ble opprettet.⁷ US Navy gjennomførte sin første arktiske ekspedisjon i 1946.⁸ *Operation Frostbite* i mars samme år hadde som målsetting å vinne erfaring med hangarskipsoperasjoner under snøvær, ising og liten sikt. I denne operasjonen utenfor Labrador-kysten opererte hangarskipet *Midway (CVB-41)* med luftgruppe 74 ombord og tre destroyere. Det viste seg mulig å gjennomføre denne operasjonen i nordlige farvann, men operasjonstempoet gikk ned.⁹ Fremskutte offensive operasjoner mot landmål og kraftsamling rundt hangarskipsstyrker hadde en konvensjonell tankegang. Forrestal uttrykte seg på denne måten i januar 1947:

With the passage of time and the expected development of airborne missiles, the importance of the northern approaches to the United States will increase. We anticipate that the naval forces will be called on to operate in Arctic regions to seize and support bases for our air forces, and to prevent the use of the Arctic regions as bases for attack against us. For that reason we are grasping every opportunity to increase our skill in cold weather operations and to improve our material for such service.¹⁰

Argumentasjonen ble gjentatt under høringen i Kongressen i mai samme året: "these regions have attained new significance as the great circle routes over which attack with missiles and aircraft will be made".¹¹

Den amerikanske atlantehavsflåte ble underlagt den nyopprettede amerikanske atlantehavskommandoen i november

⁷ Baer, *One hundred years*, s. 291.

⁸ Marion D. Williams, *Submarines under ice*, London 1998, s. 43.

⁹ Norman Polmar, Eric Wertheim, Andrew Bahjat, Bruce W. Watson, *Chronology of the Cold War at Sea 1945-1991*, Annapolis 1997, s. 5.

¹⁰ Mads Berdal, *Forging a maritime alliance*, IFS forsvarsstudie nr 4/1993, s. 10-13.

¹¹ Polmar, *Chronology of the Cold War*, s. 10.

1947. Denne fikk ansvaret østover til Island. Europeiske farvann ble tildelt sjefen for amerikanske flåtestyrker i Øst-Atlanteren og Middelhavet (*CinCNELM*).¹² Denne kommandoen ble opprettet i november. Middelhavet hadde førsteprioritet og den amerikanske middelhavsflåten ble opprettet høsten 1946. Denne styrken ble *CinCNELMs* operative arm.¹³

Atlantehavspakten (*NAT*) ble opprettet 9. april 1949 uten at det ble opprettet et integrert kommandoapparat. *NAT* opprettet derimot plangrupper i september samme året for å ivareta felles forsvarsplanlegging i gitte geografiske områder. To av gruppene omfattet norske områder: *North Atlantic Ocean Regional Planning Group* og *Northern Europe Regional Planning Group*. Begge fikk både norsk og amerikansk representasjon.¹⁴ De amerikanske forsvarsplaner (*Broiler*, *Doublestar*) fra før 1950 prioriterte amerikanske overflateoperasjoner til andre områder enn de norske nærområder. Forsvaret av Storbritannia var førsteprioritet. Det var neppe mulig å holde Sentraleuropa (og Norden) i en innledende fase av en ny storkrig.¹⁵

På tross av de overordnede vurderinger og tiltak forble overflatefartøyer fra US Navy fraværende i norske nærområder frem til 1950-tallet, med unntak av politisk betingede flåtebesøk.

US Navys ambisjoner om å anvende maktprojeksjon med hangarskipsgrupper som ledd i en perimeterstrategi vant ikke frem som en overordnet strategi, og ble i praksis begrenset til Middelhavet.¹⁶

¹² *CinCNELM*, admiral Richard L. Conolly var senior for TF 129 da den besøkte Bergen våren 1948.

¹³ Maloney, *Securing Command of the Sea*, s. 52. Ansvarsfordelingen i Atlanteren mellom flåtemaktene USA og Storbritannia ble ikke endelig løst før toppmøtet mellom Truman og Churchill i januar 1952 (*SACLANT*).

¹⁴ Maloney, *Securing Command of the Sea*, s. 83f.

¹⁵ Maloney, *Securing Command of the Sea*, s. 56 ff og 67 ff.

¹⁶ Norman Friedman, *The Fifty-Year War*, London 2000, s. 64 f. Tilløp til en mer proaktiv maktprojeksjon fra US Navys side ble etablert på begynnelsen av 1950-tallet (Hangarskipsgrupper i Norskehavet) og den maritime strategi ved innganget til 1980-årene (Hangarskipsgrupper utenfor Nord-Norge). Se også Michael A. Palmer, *Origins of the Maritime Strategy: American Naval Strategy in the First Postwar Decade*, Washington 1988.

De første amerikanske undervannsbåter på kaldkrigsoppdrag langs norskekysten

Våren 1948 opererte de to ordinære undervannsbåtene *Sea Dog* (SS-401) og *Blackfine* (SS-322) i Arktis.¹⁷ Det er mulig at disse to undervannsbåtene var de første som seilte inn i Barentshavet etter krigen for å avlytte sambandstrafikk og registrere propellomdreininger tilhørende fartøyer i den sovjetiske flåten. Bruk av undervannsbåter ville gi bedre resultater enn å bruke overflatefartøy.¹⁸ I august året etter seilte de to ombyggede angrepsundervannsbåtene *Cochino* (SS-345) og *Tusk* (SS-426)¹⁹ med to ordinære undervannsbåter (*Toro* (SS-422) og *Corsair* SS-435)) fra Portsmouth. Disse simulerte krigspatrolje og hadde radio-taushet, og de to ordinære undervannsbåtene seilte mot Grønland. Etter at *Tusk* og *Cochino* ankom Barentshavet, delte de seg. *Tusk* gjennomførte sonarterester, mens *Cochino* gjennomførte telemetrimålinger 125-150 miles utenfor Murmansk. Hensikten var å fange opp signaler i forbindelse med sovjetiske tester. Både rakett- og atomprogrammet til Sovjet-Unionen ble oppfattet som meget interessant.²⁰ Den 24. august ble oppdraget avsluttet og fartøyet sluttet seg dagen etter til *Tusk* for å gjennomføre "hide-and-peek" på hverandre. *Cochino* gikk på periskopdybde og sjøen var tung. Vann trengte inn i snorkelen og det brøt ut brann i et batteri ombord. Båten gikk opp i overflatestilling, men det lyktes ikke besetningen å få kontroll over brannen. *Tusk* reddet mannskapet, men *Cochino* sank 26. august 100 nautiske mil nord for Finnmark²¹ etter 15 timers brann. *Tusk* anløp Hammerfest med de skipsbrudne, men hadde mistet sju

¹⁷ NHS. Faktaark USS *Sea Dog* (SS-401) og USS *Blackfine* (SS-322).

¹⁸ Dette hevdes i Sherry S. Sontag og Christopher C. Drew, *Blind Man's Bluff*, New York 1999, s. 9.

¹⁹ GUPPY-undervannsbåter, se s. 57.

²⁰ 23. september 1949 detonerte Sovjet-Unionen sin første atombombe.

²¹ 71N35 23Ø35.

av sine egne mannskaper under redningsaksjonen. Saken ble presentert gjennom de amerikanske massemediene.²²

Det er blitt hevdet at *Cochino* og *Tusk* utførte det første etterretningstoktet på norskekysten under den kalde krig.²³ *Tusk* seilte også senere på norskekysten. Det foreligger en nedgradert rapport fra skipssjefen fra seilasen 30. august til 19. oktober 1954, hvor den seilte til 68,45 grader øst (nordøst for Novaja Semlja). På samme tid opererte undervannsbåtene *Sea Robin* (SS-407) og *Guavina* (SSO-362) i Barentshavet.²⁴

Perioden 1945-1949

Selv om USA skiftet fokuset fra Stillehavet til Atlanteren etter 1945, forble fokuset SLOC over Atlanteren og havet sør for GIUK-gapet. US Navy fikk imidlertid en underordnet rolle i forhold til den kontinentale strategi i Europa. I oktober 1946 ble den første amerikanske planen for strategisk bombing etablert under navnet MAKEFAST, og med sovjetiske kommunikasjonsmål som første prioritet som et håndfast element i en kontinental strategi.²⁵ Nord-Atlanteren og Norskehavet forble dominerert av overflatefartøy fra Royal Navy frem til slutten av 50-tallet.

Både US Navy og Royal Navy var store og balanserte flåter etter verdenskrigen. Den sovjetiske overflateflåten representerte en marginal utfordring. Hovedtrussel på sjøsiden var de sovjetiske undervannsbåtene. Særlig de tyske ubåter av type XXI som ble overtatt av Sovjet-Unionen, og ubåter som bygget på denne

²² Polmar, *Chronology of the Cold War*, s. 19. Sontag og Drew, *Blind Man's Bluff*, s. 1-34. NHC. Faktaark om USS *Cochino* og USS *Tusk*.

²³ Sontag og Drew, *Blind Man's Bluff*, se billedtekst *Cochino*.

²⁴ NHC. USS *Tusk* Serial 004 19 Oct 54. Cruise report. Report of northern training cruise in the Norwegian and Barents Sea areas with *Sea Robin* and *Guavina*. NHC. Faktaark om USS *Tusk*, USS *Sea Robin* og USS *Guavina*. NHC. USS *Tusk* var en GUPPY II, og USS *Sea Robin* var en GUPPY IA. USS *Guavina* var ombygget som undervannsbåttanker (SS-362 endret til SSO-362) med snorkel for å støtte undervannsbåter og fly med drivstoff.

²⁵ Friedmann, *The Fifty Years War*, s. 64.

moderne teknologien, ble ansett som selve hovedutfordringen teknologisk sett.

Type XXI hadde høy fart grunnet godt fremdriftsmaskineri og god form. Den hadde passiv sonar og snorkel, slik at den slapp å gå i overflatestilling for å lade batterier. Følgelig var ubåten godt egnet for å angripe andre undervannsbåter.²⁶ Den amerikanske hovedforsvarsplanen av Europa, *Boiler*, var etablert i november 1947. Den konkluderte med at Sovjet-Unionen disponerte 30 type IX C og mellom 7 og 20 type XXI fra tyskerne, og hadde 150 operative undervannsbåter.²⁷ Disse ville i en krig ha et operasjonsområde i østlige Atlanteren, Østersjøen og Barenshavet.²⁸ Sovjet-Unionen hadde følgelig fire ganger så mange undervannsbåter som tyskerne hadde hatt ved utbruddet av andre verdenskrigen. Både antall og kvalitet var derfor en utfordring.

Utfordringen viste seg i ettertid å være betydelig overdrevet. Få tyske ubåter av type XXI ble overtatt av Sovjet-Unionen. Utviklingen av moderne sovjetiske undervannsbåter gikk sakte, så det var først ved innføringen av Foxtrot og Romeo på slutten av 1950-tallet at de fikk moderne undervannsbåter. Feilaktig trodde vesten at Whisky- og Zulu-klassene fra begynnelsen av 50-tallet var bygget etter mal av type XXI.²⁹ Men antallet moderne undervannsbåter var så stort at det uansett ville vært bekymringsfullt. Sovjetmarinen hadde 298 undervannsbåter i 1950, nær fem ganger så mange som det tyskerne disponerte ved starten av den andre verdenskrigen. Om det legges en operasjonsrate på 33% til grunn, ville denne marinen kunne operert 48 havgående og 42 kystgående undervannsbåter. En sovjetisk

begrensning ville vært å operere fra fire uavhengige flåter (Nordflåten, Østersjøflåten, Svartehavsflåten og Stillehavsflåten).³⁰

De sovjetiske undervannsbåter kunne bekjempes gjennom konvoiering i Atlanteren og gjennom styrkeprojeksjon, dvs. angrep på basene i Baltikum, på Kola og ved Kvitsjøen. Minelegging, angrepsundervannsbåter og hangarskipsbaserte bombetokt skulle etterhvert bli de viktigste potensielle virkemidlene for US Navy i nordområdet, ved siden av en prioritert etterretning i områder nær opp til Arktis.

I 1946 påbegynte USA GUPPY-programmet (*Great Underwater Propulsion Project*) for å forbedre de amerikanske undervannsbåtene. Etableringen av moderne konvensjonelle angrepsundervannsbåter som kunne slå ut sovjetiske undervannsbåter ble prioritert ved siden av å styrke det generelle SLOC-forsvaret. GUPPY-programmet medførte at USA bygget om 50-52 undervannsbåter til angrepsundervannsbåter med snorkel og passiv sonar. Første undervannsbåten var *Pomodone* (SS-486), som var ferdig med sitt 9-måneders ombyggingsprogram 26. juli 1947. Ombyggingsprogrammet ble avsluttet i 1962.³¹ Båtene fikk en mer strømlinjeformet profil (som type XXI) og sterkere batteri og var i tjeneste til innpå 70-tallet.³² De var ombygde langtrekkende undervannsbåter opprinnelig bygget for operasjoner Stillehavet.³³ Den amerikanske taktikken ved begynnelsen av kald krig var å stasjonere angrepsundervannsbåter utenfor sovjetiske marinebaser for å hindre de sovjetiske undervannsbåtene i å forlate basen og ta ondskapen "ved

²⁶ Polmar, *Chronology of the Cold War*, s. 10 f. og Robert Gardier og Norman Friedman, *Navies in the Nuclear Age*, London 1993, 72 ff.

²⁷ Trusselanslaget i *Pincher*-studien/planen.

²⁸ Maloney, *Securing Command*, s. 56 ff.

²⁹ David Miller, *The Cold War*, New York 1998, s. 191 f.

³⁰ Maloney, *Securing Command*, s. 206. I 1945 hadde Sovjet-Unionen 285 undervannsbåter (159 havgående og 126 kystgående) Etter krigen fikk landet tak i fire type XXI (pluss 20 uferdige) og en type XXIII Miller, *The Cold War*, s. 191 f.

³¹ Polmar, *Chronology of the Cold War*, s. 10 f. I tillegg ble en rekke andre amerikanske undervannsbåter modernisert uten å få full GUPPY-standard. Ref. SSO-362.

³² Friedman i *Navies in the Nuclear Age*, s. 70 ff.

³³ *Gato*-klassen var den mest vanlige amerikanske "fleet-submarine" under den andre verdenskrigen, produsert 1941-46. Rekkevidde 11000 miles og egnet for 75 dagers patrulje. Wilson i Gardiner, *Big Gun*, s. 104 f.

roten”.³⁴ Under kodenavnet “Kayo” utførte amerikanske angreps-undervannsbåter fra 1949 av tokt i Barentshavet.

GUPPY-programmet var vellykket. Fartøyene fikk større fart enn type XXI ville ha fått.³⁵ GUPPY-undervannsbåtene ga USA et fortrinn i Norskehavet og Barentshavet. I årene 1950-52 bygget USA K-klasse og Tang-klasse angrepsundervannsbåter, etterfulgt av Barbel-klassen.³⁶ Programmene ble ikke særlig omfattende og ble nærmest en parentes mellom utviklingen av GUPPY-programmet og de senere atomdrevne undervannsbåter. Britene forsøkte også å utvikle effektive konvensjonelle angrepsundervannsbåter, men fant ut på slutten av 40-tallet at sensorer og våpen ikke var egnet for oppgaven.³⁷

Overflateoperasjoner i Arktis basert på hangarskipsstyrker, ble ikke realisert før 1950, selv om det var krefter og utviklingsopplegg i denne retningen innenfor US Navy. Frostbite-øvingen i 1946 var en prøve på et slikt konsept. Admiral Sherman holdt konseptet varmt i januar 1947 da han hevdet at regionen var viktig og egnet som fremtidig område for langtrekkende fly og raketter.

Det ble blant annet gjennomført en studie med SAC-baser³⁸ i Norge tidlig på året i 1948, uten at det kom til noe konkret. Fra høsten 1948 opprettet SAC et fast, men begrenset nærvær på utvalgte flyplasser på de britiske øyer.³⁹ Overføringen av B-29 var et direkte tiltak i forbindelse med Berlin-krisen.⁴⁰ Mineleggingsoperasjoner mot sovjetiske marinebaser som Murmansk var opsjoner som de amerikanske strategiske luftstyrker kunne ha, men dette krevde ytterligere baseopplegg og logistikkapparat

³⁴ Maloney, *Securing Command*, s. 64. Miller, *The Cold War*, s. 191.

³⁵ Friedman i *Navies in the Nuclear Age*, s. 76.

³⁶ Friedman i *Navies in the Nuclear Age*, s. 76. Eric Grove i *Navies in the Nuclear Age*, s. 145, og Miller, *The Cold War*, s. 191.

³⁷ Eric Grove i *Navies in the Nuclear Age*, s. 145

³⁸ SAC - *Strategic Air Command*, USAs strategiske flystyrker. Den mest aktuelle flytypen var B-27.

³⁹ Kjetil Skogrand og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt*, Oslo 2001, s. 76 ff.

⁴⁰ John Lewis Gaddis, *We now know. Rethinking Cold War History*, Oxford 1997, s. 91.

på de britiske øyer og eventuelt i Norden, noe som ikke ble realisert i denne perioden.⁴¹ USAs interesse for fortsatte baser på Grønland og Island ble styrket. Det ble tidlig klart at USA ikke var innstilt på å forlate sine baser på Grønland. På Island forhandlet USA frem en revidert avtale om å bruke Keflavik flyplass. Men denne avtalen ble av innenrikspolitiske grunner på Island i første omgang begrenset til transitttransport til det okkuperte Tyskland.⁴²

Med unntak av undervannsbåter, forble de amerikanske planene om å anvende andre deler av US Navy i Nordområdene til ingenting før 1950. Omleggingen av det amerikanske undervannsbåtkonseptet fra utelukkende å kunne angripe fiendtlige fartøyer, til å kunne angripe motpartens undervannsbåter ga US Navy muligheter i Barentshavet selv uten overflatefartøyer.

⁴¹ Tamnes, *The United States*, s. 52-57.

⁴² Valur Ingimundarson, *The Struggle for Western Integration. Iceland, the United States, and NATO during the First Cold War*, IFS forsvarsstudier 3/1999, s. 24. *Foreign Relations of the United States 1945*. Vol IV s. 953-954.

Strategiske forhold, US Navy og Norge

I denne avsluttende delen av studien vil vi trekke konklusjoner av det forutgående og sette dette sammen i en overordnet sammenheng. Fem forhold vil bli belyst: (1) SLOC mellom USA og Vest-Europa, (2) US Navys overflateoperasjoner i norske farvann, (3) indirekte amerikansk støtte, (4) luftmakt som støtte til maritime operasjoner og US Navy, og avslutningsvis (5) amerikanske undervannsbåter i norske nærrområder.

SLOC mellom det amerikanske kontinent og Storbritannia måtte sikres dersom USAs og Storbritannias overordnede strategi om å slå Tyskland først, deretter Japan, skulle kunne nås. Som et tiltak for å sikre USAs egen evne til å forsvare seg selv, ble ansvarsområdet til US Navy utvidet østover i Atlanteren, og Grønland sikret. For å bidra til å sikre SLOC ble ansvarsområdet til US Navy ytterligere utvidet samtidig som Island ble okkupert. Den amerikanske hovedaktiviteten i Nord-Atlanteren gikk ikke lenger øst enn Storbritannia. Etter krigen vektla USA igjen SLOC til Vest-Europa og en avgrensning av US Navys overflateaktivitet til *vest for GIUK-gapet*.

USA begrenset seg til bare tre ganger å avgi slagskip og hangarskip til Home Fleet. Dette var for å erstatte britiske krigsskip som skulle operere andre steder som ledd i perimeterstrategien, noe de amerikanske militære ledere hele tiden var skeptiske til. Direkte amerikansk støtte var således politisk bestemt. Etter

krigen avgrenset USA de amerikanske overflateoperasjoner vest for GIUK-gapet til *politiske markeringer*. Kontinentalstrategien ble vektlagt i den amerikanske strategien. Igjen var det liten plass til sideordende operasjoner i tråd med en eventuell perimeterstrategi.

Den indirekte støtten til den britiske sjømakten med utgangspunkt i Scapa Flow økte kraftig gjennom krigen. Ishavskonvoiene inkluderte flere og flere amerikanske handelsskip og større og større andel av lasten. Amerikansk-bygde eskortefartøy var avgjørende for at Ishavskonvoiene fikk så små tap i siste del av krigen. USA hadde etter krigen verdens desidert største marine, men hoveddelen ble lagt i opplag. USAs indirekte støtte til vennligsinnede land i Nord-Europa var meget begrenset like etter krigen. Marshall-planen og opprettelsen av OEEC ble det store vendepunktet på økonomisk side. Senere kom det militære samarbeidet i gang.

SLOC mellom USA og Storbritannia kunne trues på flere måter. Den mest dominerende ved siden av tyske fly og miner, var ubåter. Ubåtene kunne bekjempes på havet gjennom konvoiering eller spesifikk ubåtjakt, eller ved å slå ut ubåtbunkrene ubåtene opererte fra. Tyskerne etablerte og opererte de fleste av sine ubåtbunkere under den andre verdenskrigen på Cherbourg-halvøya. I Norge ble det bygget ubåtbunkre i Trondheim havn og i Laksevåg ved Bergen. Som et ledd i den maritime krigføringen ble disse bunkrene og havneanleggene nesten utelukkende angrepet av britenes bombeflystyrker. Angrep mot industrimål i det okkuperte Norge ble i meget begrenset grad utført av amerikansk luftmakt. Viktigst var det å hindre utvikling av atomvåpen, noe amerikansk luftmakt til en viss grad ble brukt til. Etter krigen etablerte USA et selvstendig luftforsvar og et eget våpen for strategiske bombeangrep (SAC). SAC fikk som hovedoppgaven å omsette kontinentalstrategien i praksis med kjernefysiske og konvensjonelle bomber. I de første etterkrigsår var det mål i Sentral-Europa og det sentrale Sovjet-Unionen som

var de fremste bombemål, som ledd i en stadig mer markant kontinentalstrategi.

Under andre verdenskrig var undervannsbåter lite egnet til å angripe andre ubåter. Teknisk sett var de best egnet til å angripe handelsskip. Etter krigen ble angrepsundervannsbåter utviklet, slik at fiendtlige ubåter kunne tas med dem. Under andre verdenskrig opererte de amerikanske undervannsbåtene mot japanske handelsskip i Stillehavet. Etter krigen ble amerikanske undervannsbåter ombygd til angrepsundervannsbåter slik at de kunne angripe russiske ubåter, blant annet i norsk nærområde.

Ved den kalde krigens begynnelse ble norske områder igjen interessante, og spesielt de sjømilitære forhold. Nytt ble det at norske områder egnet seg som et etterretningsmessig springbrett mot Sovjet-Unionen. Samtidig var den sovjetiske ubåteksponen i Kola-området bekymringsfull. Et stort antall sovjetiske undervannsbåter truet Atlanterhavs-SLOCen. Igjen holdt overflatefartøyer fra US Navy seg vest av GIUK-gapet. Utviklingen av fjernetterretning, langtrekkende bombefly, missiler, *angrepsundervannsbåter* og etterhvert ballistiske raketter la grunnlaget for en indirekte og ganske anonym, men *permanent*, tilstedeværelse av US Navy i nordområdene under den kalde krigen.

Kilder

Arkiver (utrykte primærkilder)

Library of Congress (L of C) - reading room.

National Archives and Records Administration (NARA), Washington DC.

US Navy Operation Archives Branch, Naval Historical Center (NHC), Washington DC.

USS Iowa. Offisielt faktablad ifm havnebesøk Oslo våren 1986.

Trykte primærkilder

Berggrav, Eivind, N. R. Ødegaard og Arnold Eskeland, *Märtha. Norges kronprinsesse, 1929-1954*, Oslo 1955.

Foreign Relations of the United States:

1945 Vol IV, Washington 1968.

1945 Vol V, Washington 1967.

Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939-1945:

Teil A, Band 50, Oktober 1943, Herford 1994.

Loewenheim, Francis, Harold D. Langley, Manfred Jonas, *Roosevelt and Churchill. Their Wartime Correspondence*, New York 1975.

The War Report of General of the Army George C. Marshall, General of the Army Henry H. Arnold, Fleet Admiral Ernest J. King, New York 1947.

Wellings, John H. og John B. Hattendorf, *On his Majesty's Service*, Newport, 1983.

Trykt litteratur

Baer, Georg W., *One hundred years of Sea Power*, California, 1994.

Berdal, Mads, *Forging a maritime alliance*, IFS Forsvarsstudie nr. 4/1993.

Berdal, Mads, *The United States, Norway and the Cold War, 1954-60*, Ipswich 1997.

Brendon, Piers, *Winston Churchill – a brief life*, London 2001.

Brun, Jomar, *Brennpunkt Vemork 1940-45*, Oslo 1985.

Corgan, Michael T., *Den amerikanska presidentmakten och det västra halvklotet. Bakgrunden till USA:s ockupation av Island den 7 juli 1941*, Nordens hus 1993.

Carven, Westly Frank, og James Lea Cate, *The Army Air Forces In World War II*.

Vol Two: *Europe: Torch to pointblank*, Chicago 1949.

Vol Three: *Europe: Argument to V-E Day*, Chicago 1951.

Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, Deutsche verlagsanstalt:

Band 3: *Der Mittelmeerraum und Südosteuropa*, Stuttgart 1984.

Band 6: *Der globale Krieg*, Stuttgart 1990.

Dulles, Foster Rhea, *The United States since 1865*, New York 1971.

Enger, Arne F., *BBC: "Kanonen spiller Chopin"*, Oslo 1997.

Fjeld, Odd T., Tor Jørgen Melien, Jan Egil Fjørtoft, Tor Georg Monsen m.fl. *Klar til strid. Kystartilleriet mellom århundrene*, Oslo 1999.

Friedman, Norman, *The Fifty-Year War*, London 2000.

Gaddis, John Lewis, *We now know. Rethinking Cold War History*, Oxford 1997.

Gardier, Robert, *The Eclipse of the Big Gun, The Warship 1906-45*, London 1992.

Gardier, Robert og Norman Friedman, *Navies in the Nuclear Age*, London 1993.

Gilbert, Martin, *Finest Hour*, London 1983.

Hafsten, Bjørn (red), *Flyalarm. Luftkrigen over Norge 1939-1945*, Oslo 1991.

Hague, Arnold, *The Allied Convoy System 1939-1945*, St. Catharines, Ontario 2000.

Hertzog, Bodo, *Deutsche U-boote 1906-1966*, Bonn 1993.

Hinsley, Francis Harry, *British Intelligence in the Second World War, Vol. One*, Cambridge 1979.

History of United States Naval Operations in World War II.

Morison, Samuel Eliot, *The Battle of the Atlantic, September 1939-May 1943*, London 1948.

Morison, Samuel Eliot, *The Atlantic Battle Won, May 1943-May 1945*, Boston 1956.

Ingimundarson, Valur, *The Struggle for Western Integration. Iceland, the United States, and NATO during the First Cold War*, IFS forsvarsstudier 3/1999.

Irving, David, *The destruction of convoy PQ 17*, London 1968.

Kimball, Warren F., *The Juggler. Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*, Princeton 1991.

- Larrabee, Eric, *Commander in Chief*, London 1987.
- Leffler, Melvyn P., *A Preponderance of Power*, Standford 1992.
- Mackenzie, William James Millar, *The Secret History of SOE: The Special Operations Executive 1940-1945*, London 2000.
- Maloney, Sean M., *Securing Command of the Sea, NATO Naval Planning 1948-1954*, Annapolis 1995.
- Miller, David, *The Cold War*, New York 1998.
- Møller, Arvid, *Kronprinsesse Märtha*, Oslo 1990.
- Mæsel, Knut, *Luftkrigen over Sørlandet*, Kristiansand 1982.
- Nyquist, Gerd, *Bataljon 99*, Oslo 1981.
- Palmer, Michael A., *Origins of the Maritime Strategy: American Naval Strategy in the First Postwar Decade*, Washington 1988.
- Paret, Peter, *Makers of Modern Strategy*, New Jersey 1986.
- Pettersen, Lauritz, *Handelsflåten i krigen 1939-1945, bind 5, Hjemmeflåten*, Oslo 1995.
- Polmar, Norman, Eric Wertheim, Andrew Bahjat, Bruce W. Watson, *Chronology of the Cold War at Sea 1945-1991*, Annapolis 1997.
- Poolman, Kenneth, *Escort Carrier 1941-1945*, London 1972.
- Rhodes, Benjamin D., *United States Foreign Policy in Interwar Period 1918-1941*, London 2001.
- Riste, Olav, *London-Regjeringa I-II*, Oslo 1973 og 1979.
- Rohwer, Jürgen og Mikails Monakov, *Soviet Naval Strategy and Shipbuilding Programmes 1935-1953*, London 2001.
- Stephen W. Roskill, *The War at Sea*, London
 Vol I 1954
 Vol II 1956
 Vol III part I 1960
 Vol III part II 1961

- Runyan, Timothy J., og Jan M. Copes, *To Die Gallantly, The Battle of the Atlantic*, Boulder 1994.
- Rørholdt, Bjørn A., Bernt Balchen – polarflyger og krigshelt i forsvar og samfunn, Oslo 1975.
- Skogrand, Kjetil, og Rolf Tamnes, *Fryktens likevekt*, Oslo 2001.
- Sontag, Sherry S., og Christopher C. Drew, *Blind Man's Bluff*, New York 1999.
- Steen, Erik Anker, *Norges sjøkrig 1940-1945*, bind VII, 1960.
- Sweetman, John, *Tirpitz Hunting the Beast*, Annapolis 2000.
- Tamnes, Rolf, *The United States and the Cold War in the High North*, Oslo 1991.
- Thomassen, Marius, *90 år under rent norsk flagg*, Bergen 1995.
- Thorne, Andrew, *Fredsgeneralen*, Oslo 1995.
- Ulateig, Egil, *Den lange reisen hjem*, Drammen 1990.
- Ulstein, Ragnar, *Etterretningstjenesten i Norge 1940-45. Bind II*, Oslo 1990.
- Ulstein, Ragnar, *Etterretningstjenesten i Norge 1940-45. Bind III*, Oslo 1992.
- Williams, Marion D., *Submarines under ice*, London 1998.

I denne studien vises det til tre standardverk:

- Westley Frank Carven og James Lea Cate, *The Army Air Forces. In World War II*.
- Samuel Eliot Morison, *History of United States Naval Operations in World War II*.
- Stephen W. Roskill, *The War at Sea*, London

De tre nevnte standardverk er forholdsvis gamle og mye ny forskning er utført siden de ble skrevet. Disse tre verk utgjør

derfor ikke bærende kilder for denne studien, men supplerer der hvor andre kilder ikke omtaler konkrete forhold.

Summary

This study describes US Navy operations in the waters surrounding Norway in the period 1939 to 1949, utilizing the literature already existing within this field as well as US governmental and naval archives. This makes a more thorough description of the various US Navy operations in the areas and period of concern possible.

Five different subjects are focused for describing US Naval operations in Norwegian waters in the period: Operations aimed at keeping open the sea-lines of communication (SLOC) across the Atlantic Ocean; US Navy surface warfare operations in Norwegian waters; indirect American support; air power as a factor supporting maritime operations; and, American fleet submarines in the waters surrounding Norway.

During the Second World War, the SLOC between the American continent and Great Britain had to be secured at all costs. Thus the British Islands could be sustained as the step-in stone for the liberation of Western Europe. As part of American homeland defence, US Navys area of operation was expanded eastwards into the Atlantic. American surface activity was, however, concentrated west of a line from Greenland, through Iceland to United Kingdom – the so-called GIUK-gap.

Only three times did the US Navy detach capital ships to the British Home Fleet for operations in Norwegian waters, and

then only as a substitution for British warships engaged in other operations supporting the perimeter-strategy.

Indirect American support of the sea-power projected into the North-Atlantic by the Royal Navy increased significantly during the war. Convoys heading for ports on the Soviet Arctic coast included a rising number of American merchant vessels, and escorts built in American ship-yards were important in reducing the losses of tonnage in this traffic.

As this study shows, American air forces participated only to a very limited degree in attacks towards military or industrial targets in German-occupied Norway. The early years of the cold war, however, did see an increased interest from the US Strategic Air Command in Norwegian airfields as bases for strategic bombing of targets in Central Europe and the Soviet Union.

But as far as sea-power is concerned, the main reason for increased American interest in Norwegian territory and its adjacent waters in the early cold war was the high number of Soviet submarines, most of which based in ports along the coast of the Kola peninsula. American authorities became increasingly occupied with the threat constituted by the Soviet submarines. In the early years of the cold war, the focus was mainly set on these vessels ability to interrupt the sea-lines of communication across the Atlantic in case of a full-scale war between the Soviet Union and the Western powers.

